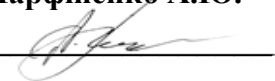


Міністерство освіти і науки України  
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна  
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»  
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

**ДО ЗАХИСТУ**

завідувач кафедри світової  
політики, дипломатії та  
туристичного бізнесу  
доц. Парфіненко А.Ю.




**Кваліфікаційна бакалаврська  
робота**


на тему: «Вплив світової спадщини ЮНЕСКО на розвиток  
культурно-пізнавального туризму в Україні»

Виконав: студент 4 курсу, групи УТ-41  
спеціальності 242 «Туризм»


Лиса М.Р.

  
\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

Керівник: доц. Посохов І.С.

  
\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

Рецензент: доц. Ханова О.В.

  
\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

**Підсумкова оцінка:**

за національною шкалою: \_\_\_\_\_

кількість балів: \_\_\_\_\_

Голова Екзаменаційної комісії

  
\_\_\_\_\_  
(підпис)

Покоłodна М.М.  
\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна  
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»  
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу  
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень)  
перший (бакалаврський)  
Спеціальність 242 «Туризм»

**ЗАТВЕРДЖУЮ**  
завідувач кафедри  
світової політики,  
дипломатії та  
туристичного бізнесу  
доц. Парфіненко А.Ю.

“ ” \_\_\_\_\_ 2025 року

**З А В Д А Н Н Я**  
**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)**

Лиса Марія Русланівна

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи: «Вплив світової спадщини ЮНЕСКО на розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні»

Керівник роботи к.і.н., доц. Посохов Іван Сергійович  
( прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 17.04.2025 року № 4002-5/715

2. Строк подання студентом роботи 10.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

- Ознайомитися з поняттям, сутністю та особливостями культурно-пізнавального туризму.
- Вивчити склад та структуру культурно-пізнавального туризму, зокрема розглянути класифікацію та підвиди.
- Дослідити національні та міжнародні показники і методи для оцінки культурно-пізнавальної спадщини.

- Розглянути та охарактеризувати Світову спадщину ЮНЕСКО як важливу складову туристичних ресурсів світу.
- Проаналізувати сучасний стан матеріальних та нематеріальних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні.
- Визначити та окреслити проблеми та перспективи поповнення списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні.

#### 4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження культурно-пізнавального туризму
2	Розділ 2. Аналіз світової культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні

5. Дата видачі завдання 3.03.2025 р.

Студент

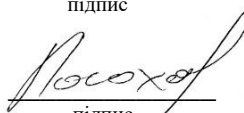


підпис

**Лиса М.Р.**

ініціали, прізвище

Керівник роботи



підпис

**Посохов І.С.**

ініціали, прізвище

## АНОТАЦІЯ

**Лиса М.Р.** Вплив світової спадщини ЮНЕСКО на розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні

Роботу присвячено аналізу особливостей та обґрунтуванню перспектив розширення Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні задля розвитку культурно-пізнавального туризму в країні. Досліджено сутність та особливості організації культурно-пізнавального туризму. Вивчено національні та міжнародні показники і методи для оцінки культурно-пізнавальної спадщини. У роботі розглянуто та схарактеризовано Світову спадщину ЮНЕСКО як важливу складову туристичних ресурсів світу. Проаналізовано сучасний стан матеріальних та нематеріальних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. Визначено проблеми та перспективи поповнення списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні.

## ABSTRACT

**Lysa M.R.** The influence of UNESCO world heritage on the development of cultural and educational tourism in Ukraine.

The paper is devoted to the analysis of features and justification of the prospects for the expansion of UNESCO World Heritage in Ukraine for the development of cultural and educational tourism in the country. The essence and peculiarities of the organization of cultural and educational tourism have been studied. National and international indicators and methods for the assessment of cultural and cognitive heritage have been studied. The work examines and characterizes the UNESCO World Heritage as an important component of the world's tourist resources. The current state of tangible and intangible UNESCO World Heritage sites in Ukraine is analyzed. The problems and prospects of replenishing the UNESCO World Heritage list in Ukraine have been identified.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ</b>	
1.1. Поняття культурно-пізнавального туризму.....	6
1.2. Типологія та ресурсна база культурно-пізнавального туризму.....	11
1.3. Показники для оцінки культурно-пізнавальної спадщини.....	15
<b>РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО В УКРАЇНІ</b>	
2.1. Роль світової спадщини ЮНЕСКО у формуванні туристичної привабливості країни .....	23
2.2. Аналіз світової культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні.....	32
2.3. Проблеми та перспективи розширення списку Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні.....	48
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>55</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>58</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>63</b>

## ВСТУП

*Актуальність теми.* Культурно-пізнавальний туризм у сучасному світі відіграє надзвичайно важливу роль, адже його розвиток впливає на багато сфер суспільного життя – від культури та освіти до економіки й соціального добробуту. Він сприяє формуванню національної ідентичності, популяризації історико-культурного надбання, а також розширює світогляд як громадян країни, так і її гостей. Водночас інтенсивність туристичних потоків та масштаби туристичної діяльності значною мірою залежать від того, наскільки міжнародна спільнота визнає унікальність і цінність культурного й природного потенціалу тієї чи іншої держави.

У наш час саме культура та історична спадщина дедалі більше визначають ставлення світу до країни, її привабливість не лише з туристичного чи гуманітарного боку, а й у контексті інвестиційної привабливості, розвитку міжнародних зв'язків і довіри. У цьому контексті важлива роль належить Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), яка відіграє провідну роль у збереженні й популяризації культурної спадщини світу.

Діяльність ЮНЕСКО охоплює широкий спектр завдань: від підтримки міжнародного співробітництва у сфері культури до створення глобальних стандартів захисту спадщини. Завдяки програмі «Світова спадщина», організація сприяє передачі досвіду, впровадженню ефективних моделей управління туристичними об'єктами, забезпеченню стійкого розвитку туризму та збереженню культурного розмаїття [1]. Саме тому вивчення впливу об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО на розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні є надзвичайно актуальним і важливим.

*Ступінь вивченості проблеми.* Питання використання об'єктів культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні як ресурсу для розвитку культурно-пізнавального туризму привертало увагу багатьох українських науковців, фахівців у галузі туризму, культури, географії, регіонального розвитку та

менеджменту. Зокрема, дослідження у цій сфері проводили такі вчені, як О. Костенко, О. Дем'янюк, В. Акуленко, І. Мартиненко, В. Максимов, О. Мельничук, Т. Каткова, В. Кифяк, М. Кляп, Г. Дроздова, В. Кравців, О. Любіцева, М. Мальська, Ю. Мігущенко, Н. Мікула та інші. У їхніх працях розглядаються різні аспекти впливу статусу Світової спадщини на туристичну привабливість територій, підходи до збереження культурних пам'яток, питання туристичної інфраструктури, управління потоками відвідувачів, маркетингові стратегії, а також роль місцевих громад у процесах туристичного розвитку. Окрему увагу приділено вивченню впливу міжнародного статусу цих об'єктів на економічне зростання регіонів, зростання обізнаності серед туристів, підвищення туристичних потоків і трансформацію туристичних маршрутів [1].

*Метою дослідження є обґрунтування можливостей і перспектив розширення переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні як чинника активізації розвитку культурно-пізнавального туризму в державі.*

*Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі основні завдання:*

1. Розглянути сутність, зміст і ключові риси культурно-пізнавального туризму як особливого напрямку туристичної діяльності.
2. Дослідити структуру та компоненти культурно-пізнавального туризму, зокрема класифікацію його видів і форм.
3. Проаналізувати існуючі національні та міжнародні критерії й підходи до оцінювання об'єктів культурної спадщини.
4. Вивчити феномен Світової спадщини ЮНЕСКО як важливого ресурсу туристичного потенціалу на глобальному рівні.
5. Провести огляд і характеристику наявних в Україні об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО – як матеріальних, так і нематеріальних.
6. Визначити основні виклики, що перешкоджають розширенню українського представництва у списку ЮНЕСКО, а також окреслити потенційні напрямки такого розширення та його значення для туристичної галузі.

*Об'єктом роботи* виступає культурно-пізнавальний туризм в Україні.

*Предметом роботи* є об'єкти Світової культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні як чинники розвитку туристичної діяльності.

У процесі дослідження було застосовано комплекс методів, що дали змогу проаналізувати взаємодію України з ЮНЕСКО в контексті збереження культурної спадщини та розвитку культурно-пізнавального туризму. Зокрема, для простеження динаміки та особливостей співпраці України з ЮНЕСКО використовувався проблемно-хронологічний метод. Він дозволив відтворити послідовність ключових подій, ініціатив та міжнародних рішень, що вплинули на розвиток туристичної галузі в Україні. Крім спеціальних, використовувалися також загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення. Вони дозволили структурувати науковий матеріал, виявити закономірності, сформулювати висновки та обґрунтувати пропозиції щодо подальшого розвитку культурно-пізнавального туризму з урахуванням об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Інформаційну основу дослідження склали чинні законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, а також статистичні, аналітичні та методичні матеріали, нопрілюднені Постійним представництвом України при ЮНЕСКО та Всеукраїнським благодійним фондом «Україна – ЮНЕСКО» [1]. Такий підхід забезпечив наукову обґрунтованість отриманих результатів.

*Структура роботи.* Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел; містить 54 сторінки тексту, 20 рисунків, 11 таблиць. Список джерел включає 55 найменувань літератури.

## РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

### 1.1. Поняття культурно-пізнавального туризму

Туризм посідає особливе місце у житті сучасного суспільства, оскільки є не лише формою дозвілля, а й інструментом соціального, культурного, економічного та освітнього розвитку. Його успішне функціонування та зростання багато в чому залежать від наявності й ефективного використання туристичних ресурсів. Серед них особливу роль відіграють культурно-пізнавальні об'єкти, які нерідко стають головною привабою подорожей, формуючи зміст і маршрут багатьох туристичних продуктів.

У наш час, з огляду на динамічний розвиток туристичної індустрії та зростання попиту на нестандартні туристичні враження, з'являються численні нові види і форми туризму. Це зумовлює потребу в оновленні підходів до класифікації туризму. Однією з найефективніших класифікацій вважається поділ туризму за типом ресурсів, що використовуються в тій чи іншій формі туристичної діяльності. Такий підхід дає змогу глибше проаналізувати потенціал ресурсів та зрозуміти їх значення в організації туристичних маршрутів, заходів і послуг.

Варто зауважити, що цілі туризму часто є комплексними й перехрещуються між собою. Наприклад, подорож може одночасно поєднувати рекреацію, пізнання й участь у культурних подіях. Саме тому поділ на окремі види туризму має певною мірою умовний характер і ґрунтується на домінантній меті подорожі. Проте у науковому і практичному дискурсі виокремлюють основні, найбільш репрезентативні види туризму. Одним із них є культурно-пізнавальний туризм, на якому ми зосередимо подальшу увагу.

Культурно-пізнавальний туризм – це особливий напрям туристичної діяльності, орієнтований на ознайомлення з історико-культурними, архітектурними, природними та етнографічними об'єктами. Його головною

метою є пізнання культурної спадщини, розширення світогляду, відчуття належності до історії та традицій різних народів. Подорожі такого типу сприяють не лише збагаченню знань, а й формуванню національної ідентичності, розвитку культурної толерантності, поглибленню інтересу до збереження спадщини. Особливо важливим цей тип туризму є для молоді, оскільки відкриває можливості пізнати власну країну, її історичні здобутки та сучасні культурні досягнення.



Рис.1.1. Види туризму за класифікацією UNWTO [47]

Культурний і пізнавальний туризм за змістом та функціями часто перетинаються, а в окремих випадках – майже повністю збігаються. Вони орієнтовані на знайомство з культурним середовищем територій, що відвідуються: з ландшафтом, традиційним способом життя місцевих жителів, формами їх дозвілля, мистецтвом, народними звичаями. Саме тому в подальшому поняття «культурний» і «пізнавальний» туризм використовуватимуться як синоніми, що відповідає сучасному науковому і практичному підходу.

У документах Генеральної Асамблеї ООН (лютий 2011 р.) та в аналітичних матеріалах Міжнародної ради з питань пам'яток і історичних

місць (ICOMOS) наголошується, що культура, а разом із нею й культурна спадщина, становить фундаментальну складову розвитку людства. Вона визначається як чинник не лише гуманітарного, а й економічного прогресу. Культурне розмаїття, відповідно до офіційної позиції міжнародних організацій, трактується як «четверта опора сталого розвитку» – нарівні з економікою, соціальною сферою та навколишнім середовищем [4].

Особлива увага на міжнародному рівні приділяється культурному туризму, який, згідно з визначенням UNESCO, є туризмом, що «враховує культури інших народів» [4]. Цей підхід передбачає не тільки відвідування культурних об'єктів, а й повагу до культурних традицій і цінностей місцевих громад.

У контексті формування засад такого підходу вагоме значення має діяльність ICOMOS, яка спрямована на створення нормативної бази та стратегій відповідального туризму. Зокрема, було розроблено Хартію з культурного туризму (1977 р., оновлена у 1999 р.) і Хартію культурних маршрутів (2008 р.) [3]. Вони стали методологічною основою управління туризмом у місцях, де зосереджені об'єкти культурної спадщини.

Міжнародна хартія з культурного туризму, затверджена ICOMOS на 12-й Генеральній асамблеї в Мексиці у жовтні 1999 року, містить положення, які спрямовані на формування відповідального підходу до туризму. У документі йдеться про необхідність збереження цінностей спадщини, захисту інтересів місцевих громад, врахування культурних ландшафтів, соціального контексту та історичного середовища, що формувалися протягом тривалого часу [1].

Варто також зазначити, що вперше поняття «культурний туризм» у міжнародному офіційному дискурсі було вжито у матеріалах Всесвітньої конференції з питань культурної політики, яка відбулася у 1982 році [1]. Відтоді ця сфера набула особливого значення як у теоретичних розробках, так і на практичному рівні в діяльності міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «культурно-пізнавальний туризм» вітчизняними  
науковцями

Видання (автор)	Визначення
ICOMOS (міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць) [4]	Невеликий сегмент ринку пізнавального або освітнього і найчастіше елітарного характеру, присвячений поширенню й роз'ясненню культурної ідеї.
Кляп М.П. [9]	Відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток.
Дроздова Г.М. [7]	Подорож з метою ознайомлення з історико-культурними цінностями й унікальними природними об'єктами.
Любіцева О.О. [11]	Ознайомлення туристів з природою, культурно-історичним надбанням і сучасним життям країни.
Енциклопедичний словник-довідник з туризму [25]	Поїздки з метою ознайомлення і пізнання культурної спадщини різних країн і народів.

Джерело: [4], [9], [25]

У таблиці можна побачити, що поняття культурно-пізнавального туризму трактуються по-різному, залежно від ключових чинників – передусім мети подорожі та особливостей культурної спадщини, яка залучається у туристичну діяльність. Проте, незважаючи на відмінності, усі підходи загалом не суперечать одне одному, а радше взаємно доповнюють і уточнюють спільне уявлення про суть цього виду туризму.

У науковій літературі українські дослідники пропонують різноманітні тлумачення поняття пізнавального туризму, що зумовлено багатогранністю цього явища. Крім того, використовуються різні терміни для його позначення, зокрема: «пізнавальний», «екскурсійний», «культурний», «культурно-пізнавальний туризм». Це свідчить про ще не усталений характер термінології та широке поле для дослідницької дискусії.

Так, на думку В. Федорченка, пізнавальний туризм – це такі туристичні подорожі, головною метою яких є задоволення природної людської допитливості, прагнення до нових знань та інших пізнавальних інтересів [15]. Автор наголошує, що пізнавальний туризм тісно пов'язаний з екскурсійним, а в багатьох випадках – навіть тотожний йому.

П. Пуцентейло також розглядає ці поняття як взаємозамінні, вказуючи, що пізнавальний (екскурсійний) туризм передбачає подорожі та поїздки, головною метою яких є пізнання нового – об'єктів, явищ, територій тощо [12].

Ф. Шандор, у свою чергу, вважає, що культурний туризм передбачає відвідування пам'яток, які мають історичне, культурне або географічне значення [16]. Таке визначення акцентує увагу на специфічних об'єктах, які викликають інтерес у туристів, і становлять цінність у контексті вивчення культурної спадщини.

Найбільш розгорнуте визначення пізнавального туризму охоплює широкий спектр мотивів і форм подорожей. Згідно з ним, пізнавальний туризм – це різноманітні туристичні поїздки, подорожі, походи, метою яких є ознайомлення з регіонами, туристичними центрами, пам'ятками природи, історії й культури, побутом і традиціями місцевого населення, народними ремеслами, досягненнями науки, культури, промисловості й будівництва [14]. Таке визначення дозволяє більш комплексно осмислити зміст і потенціал цього виду туризму.

В. Квартальнов, говорячи про культурний або пізнавальний туризм, наголошує на значенні історико-культурного потенціалу країни, який складається з усього соціокультурного середовища, включаючи звичаї, традиції, особливості господарської діяльності населення. Дослідник вважає, що для ефективного розвитку цього виду туризму необхідна концентрація певних об'єктів культурної спадщини. Серед таких об'єктів він виділяє: пам'ятки археології, культової та цивільної архітектури, ландшафтної архітектури, великі та малі історичні міста, сільські поселення, музеї, театри, виставкові зали, об'єкти соціокультурної інфраструктури, а також пам'ятки етнографії, народні ремесла, технічні комплекси, майстерні прикладного мистецтва [8].

На підставі аналізу наведених підходів можна дійти висновку, що культурно-пізнавальний туризм є важливою формою взаємодії людини з навколишнім світом, яка відкриває нові можливості для пізнання культури,

історії, природи й суспільства. Він сприяє формуванню відкритості до інших культур, розширенню світогляду, а також виконує соціально значущі функції, пов'язані з інтерпретацією символів, цінностей і смислів соціокультурного середовища. У цьому контексті культурно-пізнавальний туризм стає засобом розвитку особистості й формування її ставлення до світу через глибше розуміння культурної спадщини та сучасних проявів культури.

## **1.2. Типологія та ресурсна база культурно-пізнавального туризму**

Культурно-пізнавальний туризм є одним із найдавніших та найбільш змістовних видів туристичної діяльності, що зосереджується на ознайомленні з культурними надбаннями, історією, традиціями та унікальними проявами духовного життя окремих регіонів чи країн. Його популярність зумовлена пізнавальним інтересом, а також глибокою соціокультурною функцією, яка сприяє збереженню і популяризації культурної спадщини, формуванню міжкультурного діалогу та розвитку локальних спільнот.

Зважаючи на багатогранність цього виду туризму, важливим є його поділ на окремі підвиди, що дозволяє краще зрозуміти специфіку мотивації туристів, особливості маршруту, цільову аудиторію тощо. Типологія культурно-пізнавального туризму є ключовим аналітичним інструментом у вивченні сучасних туристичних процесів, оскільки охоплює широкий спектр форм: від традиційних екскурсій до тематичних маршрутів, культурних фестивалів, паломництва чи гастрономічних подорожей.

Поряд із типологічним аналізом не менш важливим є вивчення ресурсної бази культурно-пізнавального туризму, адже саме туристичні ресурси – матеріальні й нематеріальні об'єкти, події, інфраструктурні елементи – є основою для формування туристичного продукту. Від рівня збереження, доступності та репрезентативності цих ресурсів залежить не лише якість туристичних вражень, але й потенціал території до сталого туристичного розвитку.

Таблиця 1.2

## Типологія культурно-пізнавального туризму

Назва підвиду	Опис
культурно-історичний	інтерес до історії країни, відвідування історичних пам'яток і пам'ятних місць, тематичних лекцій з історії та інших заходів
культурно-подієвий	інтерес до старовинних традицій або сучасних постановочних культурних заходів або «подій» (свят, фестивалів) і участь в них
культурно-релігійний	інтерес до релігії або релігій країни, відвідування культових споруд, місць паломництва, тематичних лекцій з релігії, знайомство з релігійними звичаями, традиціями, обрядами і обрядами
культурно-археологічний	інтерес до археології країни, відвідування пам'яток старовини, місць розкопок, участь в археологічних експедиціях
культурно-етнографічний	інтерес до культури етносу (народу чи народності), об'єктів, предметів і явищ етнічної культури, побуту, костюму, мови, фольклору, традицій і звичаїв, етнічною творчості
культурно-етнічний	відвідування батьківщини предків, знайомство з культурною спадщиною свого споконвічного народу, етнічних заповідних територій, етнічних тематичних парків
культурно-антропологічний	інтерес до представника етносу в розвитку, з точки зору еволюції; відвідування країни з метою знайомства з сучасною «живою культурою»
культурно-екологічний	інтерес до взаємодії природи і культури, до природно-культурних пам'яток, відвідування природно-культурних ансамблів, участь в культурно-екологічних програмах

Джерело: [9]

Важливою передумовою розвитку культурного туризму є наявність значного історичного та культурного потенціалу країни, а також умови, що забезпечують ефективний доступ до цього потенціалу. До таких умов, зокрема, належать рівень інфраструктурного забезпечення, включаючи транспортну доступність, інформаційне супроводження, якість побутового обслуговування туристів, а також комфортні умови для їх проживання.

В Україні культурно-пізнавальний туризм має сприятливі умови для розвитку у різноманітних формах, кожна з яких відображає багатогранність культурної спадщини країни. Серед основних різновидів цього виду туризму можна виділити фестивальний туризм (у тому числі фольклорний), туризм народних ремесел і декоративно-прикладного мистецтва, гастрономічний

туризм, що знайомить туристів із національною кухнею, а також релігійний туризм, історико-культурний пізнавальний туризм, сільський туризм, який передбачає ознайомлення з традиційним способом життя етнічних груп, та етнічний туризм як форма пізнання культури й побуту національних спільнот.

Ключовими напрямками культурного туризму є: ознайомлення з різними історичними, культурними та архітектурними епохами через відвідування архітектурних пам'яток, музеїв, археологічних об'єктів і тематичних маршрутів; участь у культурних заходах, таких як музичні, театральні, кіно- і фольклорні фестивалі, виставки, святкування релігійних та традиційних свят; а також відвідування освітніх подій – лекцій, курсів, семінарів, спрямованих на популяризацію науки, мови та культури.

Фундаментальним принципом розвитку культурного туризму є дотримання концепції сталого розвитку. Це передбачає не лише збереження та підтримку об'єктів культурної й природної спадщини, а й активне залучення місцевого населення до туристичної діяльності. Такий підхід сприяє соціально-економічному піднесенню регіонів, створенню робочих місць і підвищенню рівня життя місцевих громад. Туризм, що ґрунтується на засадах стійкості, виконує подвійну роль – він одночасно виступає як інструмент економічного розвитку і як засіб охорони культурної спадщини.

Варто зауважити, що не всі об'єкти, які мають історичну або культурну цінність, автоматично належать до культурно-пізнавальних туристичних ресурсів. До таких ресурсів відносять лише ті об'єкти, що пройшли наукове дослідження, отримали відповідну фахову оцінку, мають суспільне значення та можуть бути використані у межах наявних технічних, матеріальних та організаційних можливостей з метою задоволення пізнавально-рекреаційних потреб певної кількості відвідувачів протягом визначеного періоду часу.

Серед усього спектра об'єктів культурно-пізнавального туризму провідне місце займають пам'ятки історії та культури. Вони мають особливу привабливість для туристів і виступають основним засобом реалізації пізнавальних потреб, які можуть мати естетичний, інформаційний,

просвітницький або когнітивний характер. Значення таких пам'яток полягає також у тому, що вони здатні формувати уявлення про особливості історичного розвитку певного народу, регіону чи навіть людства в цілому, тим самим сприяючи розумінню культурної ідентичності та міжкультурного діалогу.

Таблиця 1.3

## Види об'єктів культурно-пізнавального туризму

Види пам'яток	Найменування
Пам'ятки історії	будівлі, споруди, пам'ятні місця і предмети пов'язані: <ul style="list-style-type: none"> <li>• з найважливішими історичними подіями в житті народу;</li> <li>• з розвитком науки і техніки, культури і побуту народів;</li> <li>• з життям видатних людей держави.</li> </ul>
Пам'ятки археології	<ul style="list-style-type: none"> <li>• городища;</li> <li>• кургани;</li> <li>• залишки стародавніх поселень, укріплень, виробництв, доріг;</li> <li>• стародавні місця поховань;</li> <li>• кам'яні статуї;</li> <li>• наскальні зображення;</li> <li>• старовинні предмети;</li> <li>• ділянки історичного культурного шару стародавніх населених пунктів.</li> </ul>
Пам'ятки містобудування і архітектури	<ul style="list-style-type: none"> <li>• архітектурні ансамблі і комплекси;</li> <li>• історичні центри, квартали, площі, вулиці;</li> <li>• залишки стародавньої планування і забудови міст та інших населених пунктів;</li> <li>• споруди цивільної, промислової, військової, культової архітектури;</li> <li>• твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва;</li> <li>• приміські ландшафти.</li> </ul>
Пам'ятки мистецтва	Твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва.
Документальні пам'ятки	<ul style="list-style-type: none"> <li>• акти органів державної влади і управління;</li> <li>• письмові і графічні документи;</li> <li>• кіно-, фотодокументи та звукозаписи;</li> <li>• стародавні та інші рукописи й архіви;</li> <li>• записи фольклору і музики;</li> <li>• рідкісні друковані видання.</li> </ul>

Джерело: [8]

До культурно-історичних передумов розвитку рекреаційної галузі належать не лише класичні пам'ятки історії та культури, а й інші важливі об'єкти, пов'язані з різноманітними аспектами людської діяльності. Сюди

можна віднести деякі підприємства промисловості, сільського господарства та транспорту, які відображають технологічний і виробничий розвиток певного регіону. Важливу роль відіграють також театри, наукові та освітні установи, спортивні споруди, які демонструють культурний і соціальний рівень суспільства. Не менш значущими є ботанічні сади, зоопарки, етнографічні пам'ятки, фольклорні традиції, кустарні промисли, народні звичаї та святкові обряди – всі ці об'єкти формують багатогранну картину культурної спадщини та створюють різні можливості для пізнавального туризму.

Часто культура України асоціюється лише з мовою, національним одягом, зокрема шароварами і прикрасами, а також з гостинністю й щедрістю місцевих людей. Проте у сучасному світі поняття культури набагато ширше й глибше. Культура – це не просто зовнішні атрибути чи традиції, це також безперервний процес розвитку, що охоплює науку, мистецтво, літературу, засоби масової інформації, музику, кіно та інноваційні технології. Вона включає наші духовні, естетичні і моральні цінності, які визначають ідентичність нації та формують світогляд людини.

Отже, культурно-пізнавальний туризм покликаний охоплювати всі ці різнопланові аспекти культури, що дає змогу не лише глибше пізнати минуле і традиції, але й сприяти розвитку сучасного культурного простору. Відтак, саме комплексність і багатовимірність культурної спадщини створює багатий ресурс для формування нових туристичних маршрутів і продуктів, які відповідають потребам різних категорій туристів і сприяють сталому розвитку туристичної галузі.

### **1.3. Показники для оцінки культурно-пізнавальної спадщини**

Як підкреслюють більшість дослідників, актуальність вивчення процесів, пов'язаних із збереженням культурної спадщини, сьогодні є надзвичайно високою. Це зумовлено суттєвими змінами у підходах до збереження та використання спадщини, особливо в умовах хронічного

дефіциту бюджетного фінансування. Водночас відбувається поступове інтегрування культурної спадщини в економічну сферу, а також змінюється роль і функції спадщини, яка все більше розглядається як фундамент соціального й економічного розвитку певної території [14].

Культурна спадщина регіонів України має надзвичайно різноманітний та унікальний характер, що ускладнює її просте порівняння. Вона є неповторним явищем і цінним надбанням нашого народу, тому важливо розвивати методологічні підходи до її оцінювання, що має вагоме практичне значення. За офіційними даними органів охорони культурної спадщини, у кожному регіоні України знаходиться тисячі пам'яток історії та культури, серед яких є об'єкти міжнародного та національного значення. Ці пам'ятки можна віднести до історико-культурних ресурсів, які за наявності відповідних соціальних, економічних, політичних, технічних та екологічних умов можуть бути ефективно використані.

Основою такого ресурсу є національна історико-культурна та природна самобутність, яка визначає неповторність кожного регіону. Проте потенціал використання цього ресурсу в різних регіонах відрізняється через різноманітність кількісних і якісних характеристик об'єктів, що його складають. Існуюча диференціація ключових характеристик культурної спадщини, а також відмінності у тенденціях її розвитку та використання вимагають максимально об'єктивного і системного оцінювання. Це є необхідним для обґрунтування подальшого ефективного використання потенціалу спадщини, що передбачає визначення місця конкретного ресурсу в межах території, а також встановлення адекватних шляхів і форм його розвитку, що потребує координації дій усіх учасників процесу.

Незважаючи на те, що питання оцінки культурної спадщини мають суттєве значення для комплексного розвитку територій, вони досі не отримали належного наукового вивчення та практичного застосування в контексті визначення потенціалу території та її перспектив розвитку. Це відбувається, незважаючи на великий методологічний і практичний доробок як вітчизняних,

так і зарубіжних учених у цій сфері. Водночас у «Методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій розвитку» зафіксовано сучасні тенденції соціально-економічного розвитку, серед яких зазначено рекреаційно-туристичний потенціал території, що оцінюється зокрема за наявністю, кількістю та якістю історичної спадщини [5].

На думку автора, існуючі методики оцінки культурної спадщини можна класифікувати за кількома ключовими критеріями: географічним – просторовим аналізом розташування об'єктів на основі показників кількості та щільності історико-культурних пам'яток; значимістю – ранжуванням об'єктів за їхнім місцем у світовій та національній культурі на основі комплексного аналізу факторів; інформативністю – часом, необхідним для огляду пам'яток; пізнавальною цінністю – що визначається з урахуванням історичних, територіальних та методичних особливостей і може виражатися у балах або часі огляду; атрактивністю, що відображає видовищність об'єктів; а також частотою згадувань у засобах масової інформації, яку визначають за допомогою контент-аналізу.

Різноманіття підходів у сучасній науці свідчить про активний розвиток методологічного та методичного апарату теорії в цій галузі. Водночас новизна проблеми, її багатогранність і комплексність зумовлюють недостатню розробленість і наукову обґрунтованість багатьох аспектів оцінювання. Аналіз існуючих методик дозволив виокремити основні методологічні принципи, яких слід дотримуватися при розробці методик оцінювання культурної спадщини: цільова спрямованість (оцінювання має виконуватися з метою прогнозування розвитку територій); комплексність і репрезентативність (врахування усіх історико-культурних ресурсів і територіальної диференціації); адаптивність показників до існуючої статистичної звітності; інтегрованість (можливість поєднання окремих оцінок у загальну); простота, наочність та інформативність для полегшення інтерпретації та практичного застосування результатів.

Якісним прикладом підходу до оцінки культурно-пізнавального потенціалу у туризмі є методика С. Кузика, в якій пам'ятки території оцінюються за бальною системою. При цьому враховуються як якісні характеристики об'єктів, так і їх кількісні показники. Хоча такий бальний підхід не дає абсолютно точних результатів, він є цінним інструментом для розробки рекомендацій щодо туристичного освоєння території. Автор пропонує оцінювати історико-культурні об'єкти з урахуванням їх рекреаційного значення, а також ступеня придатності й доступності для організації культурно-пізнавальних заходів.

У межах цієї методики виділено 14 підгруп, що утворені в процесі структуризації п'яти основних підвидів історико-культурних туристичних ресурсів. Зокрема, до підгруп входять: археологічні об'єкти; меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами та бойовими діями; пам'ятники учасникам історичних подій, діячам історії та культури; пам'ятки архітектури і містобудування; оборонні споруди; сакральні або культові споруди; пам'ятки народної архітектури; громадські споруди; палацово-паркові комплекси; сучасні архітектурні пам'ятки; пам'ятки професійних та народних художніх промислів; музейні пам'ятки; пам'ятки фольклору.

Таким чином, системний підхід до класифікації та оцінки культурної спадщини дозволяє не лише краще розуміти її багатогранність, а й ефективно планувати заходи щодо її збереження і використання в туристичній діяльності. Це сприяє більш свідомому і раціональному освоєнню культурно-пізнавального потенціалу, що в кінцевому підсумку підтримує сталий розвиток регіонів і підвищує їх соціально-економічний рівень.

Бальна шкала оцінювання історико-культурних туристичних ресурсів наведена у додатку А. Для кожної підгрупи визначено набір показників, які оцінюються за п'ятибальною системою: 1 бал – дуже низький рівень; 2 бали – низький; 3 бали – середній; 4 бали – високий; 5 балів – дуже високий [10, с. 138].

Попри очевидну цінність цього методу оцінки, варто звернути увагу на деякі його обмеження. Зокрема, він дає загальне уявлення про туристичну привабливість ресурсів, але коли йдеться про організацію конкретного виду туризму, виникає необхідність у більш детальному та диференційованому аналізі різних типів ресурсів. Проте за допомогою цієї методики можна здійснити рейтинг забезпеченості різних територій культурно-пізнавальними ресурсами, що є корисним для загального планування.

Якщо ж розглядати міжнародну систему оцінювання, у світі існує багато організацій, які охоплюють різні аспекти суспільного життя. Одне з провідних місць у цій сфері посідає ЮНЕСКО – організація, що працює в напрямках освіти, науки та культури, сприяє подоланню неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, підтримці культурного плюралізму та міжкультурного діалогу.

Діяльність ЮНЕСКО у культурній сфері зосереджена на збереженні та відродженні як матеріальної, так і нематеріальної культурної спадщини, а також на охороні пам'яток культури. Основою нормативної діяльності організації є принцип, що окремі цінності культурної і природної спадщини мають виняткове значення для світового співтовариства, і тому логічно розглядаються як частина всесвітньої спадщини людства. Водночас, поважаючи суверенітет держав, на території яких знаходяться ці об'єкти, ЮНЕСКО не порушує права власності, закріплені національним законодавством. Члени організації визнають, що охорона всесвітньої спадщини – це спільний обов'язок міжнародної спільноти.

Без сумніву, місія ЮНЕСКО у сфері охорони Всесвітньої спадщини започаткована для стимулювання країн до приєднання до Конвенції «Про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини». Ця Конвенція містить ключові положення:

- забезпечення захисту природної і культурної спадщини;
- заклик до держав-учасниць визначати об'єкти на своїй території для включення до Списку Всесвітньої спадщини;

- заохочення держав розробляти плани управління та системи звітності щодо збереження цих об'єктів;
- надання технічної допомоги і професійної підготовки, а також екстреної допомоги об'єктам у небезпеці;
- підтримка інформаційно-просвітницької діяльності та залучення місцевого населення до охорони спадщини;
- сприяння міжнародному співробітництву у цій сфері [1, с. 3].

Країна, яка бажає внести свої пам'ятки до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, повинна довести унікальність та універсальну цінність цих об'єктів. Для цього насамперед необхідно підписати відповідну конвенцію і взяти на себе зобов'язання щодо її виконання. Держава зобов'язується не лише охороняти свої культурні об'єкти, а й регулярно звітувати про їхній стан і заходи збереження.

Таблиця 1.6

#### Критерії відбору об'єктів до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО

№	Опис критерія
i.	Об'єкт є шедевром людського творчого генія;
ii.	Об'єкт свідчить про значний взаємовплив людських цінностей в даний період часу або в певному культурному просторі, в архітектурі або в технологіях, в монументальному мистецтві, в плануванні міст або створенні ландшафтів;
iii.	Об'єкт є унікальним або принаймні винятковим для культурної традиції або цивілізації, яка існує до цих пір або вже зникла;
iv.	Об'єкт є видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю або ландшафту, що ілюструє значущий період людської історії;
v.	Об'єкт є видатним прикладом людської традиційної споруди, з традиційним використанням землі або моря, будучи зразком культури (або культур) або людської взаємодії з навколишнім середовищем, особливо якщо вона стає вразливою через сильний вплив необоротних змін;
vi.	Об'єкт безпосередньо або матеріально пов'язаний з подіями або існуючими традиціями, з ідеями, віруваннями, з художніми або літературними творами і має виняткову світову важливість (На думку комітету ЮНЕСКО цей критерій повинен переважно використовуватися разом з яким-небудь ще критерієм або критеріями).

Джерело: [47]

У разі невиконання цих зобов'язань країна ризикує втратити свої об'єкти зі Списку Всесвітньої спадщини. Якщо існує підтверджена загроза

пошкодження або знищення пам'ятки, вона може бути включена до списку об'єктів, що перебувають у небезпечному становищі. Ця проблема є вкрай актуальною і стосується багатьох держав, зокрема й України, що вимагає посиленої уваги до охорони культурної спадщини на національному рівні.

Культурні пам'ятки, що претендують на внесення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, повинні відповідати встановленим критеріям [48].

Культурна спадщина – це поняття надзвичайно широке, що охоплює не лише матеріальні об'єкти, а й складові духовного надбання людства. Особливу увагу цьому питанню приділяє ЮНЕСКО, яка визнає важливість збереження не лише фізичних пам'яток, а й нематеріальної культурної спадщини. У 2003 році була прийнята, а через три роки ратифікована Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, що стала важливим кроком у міжнародній співпраці щодо збереження культурних традицій, звичаїв і практик, які не мають фізичного втілення, але мають величезне значення для ідентичності і самобутності народів. Постійне приєднання нових країн до цієї Конвенції свідчить про усвідомлення багатьма державами важливості збереження нематеріальної спадщини, особливо в умовах сучасних глобалізаційних процесів, які часто загрожують втраті культурного різноманіття.

Як історичний контекст, варто згадати, що ще у 1989 році була прийнята «Рекомендація про збереження традиційної культури та фольклору», яка стимулювала міжнародне співробітництво в галузі охорони усної традиції та фольклору. Важливість нематеріальної культурної спадщини підкреслюється також створенням спеціальних програм ЮНЕСКО: «Живі скарби людства» (1993 рік) та «Проголошення шедеврів усної і нематеріальної спадщини людства» (1997 рік), що стали платформами для популяризації й захисту унікальних культурних явищ у світі [1, с. 2].

Згідно з Конвенцією, нематеріальна культурна спадщина охоплює «звичаї, форми уявлення і вираження, знання і навички, – а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти і культурні простори, – які визнані

спільнотами, групами і, в деяких випадках, окремими особами як частина їх культурної спадщини» [2, с. 60]. Таким чином, нематеріальна спадщина включає в себе широкий спектр культурних проявів: від традиційних ремесел, музики, танців і обрядів до способів передачі знань, що формують історичну пам'ять і самоідентифікацію народів.

Важливо підкреслити, що оцінка культурно-пізнавальної спадщини неможлива без врахування як матеріальних, так і нематеріальних її складових. Комплексний підхід дозволяє глибше розуміти цінність спадщини для різних спільнот і забезпечує її ефективний захист і використання. Особливо актуальним це є для сучасних умов, коли збереження культурної самобутності стає одним із пріоритетів державної політики і міжнародного співробітництва. Відтак розробка надійних показників для оцінки культурно-пізнавальної спадщини є необхідною складовою формування стратегій сталого розвитку територій і підтримки культурного різноманіття у світі.

## РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО В УКРАЇНИ

### 2.1. Роль світової спадщини ЮНЕСКО у формуванні туристичної привабливості країни

За останні понад двадцять п'ять років поняття «Всесвітня спадщина» стало міцно закріпленим як у науковому, так і в ширшому суспільному вжитку. Ідея міжнародної відповідальності за охорону найцінніших культурних і природних об'єктів з'явилася ще під час Другої світової війни, коли стало очевидним, наскільки вразливими можуть бути культурні цінності під час збройних конфліктів. Заснування ЮНЕСКО відбулося за ініціативою конференції міністрів освіти країн Антигітлерівської коаліції, яка тривала з 16 листопада 1942 року по 5 грудня 1945 року. В результаті 16 листопада 1945 року в Лондоні представники 37 держав підписали Статут ЮНЕСКО. У його преамбулі, все ще перебуваючи під впливом жахів фашистських злочинів проти людства, держави-засновниці висловили тверду переконаність у тому, що «оскільки думки про війну народжуються у свідомості людей, в ній слід укорінювати ідею захисту миру» [1, с. 2]. Ця ключова ідея стала символом прагнення виховати свідомого, відповідального індивіда, якого можна вважати носієм миру, що є однією з найважливіших передумов для збереження гармонії у світі.

ЮНЕСКО – це спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка покликана сприяти зміцненню миру, сталому розвитку та міжкультурному діалогу через підтримку освіти, науки і культури. Одним із головних напрямів її діяльності є ведення списку об'єктів Всесвітньої спадщини – це унікальні місця, розташовані у різних куточках планети, які мають виняткове культурне або природне значення для всього людства.

На Землі існує величезна кількість різноманітних пам'яток – природних і створених людиною, які становлять спільну спадщину всіх народів. Ці

пам'ятки володіють винятковою універсальною цінністю та класифікуються як культурні, природні або змішані об'єкти. Багато з них є важливими туристичними об'єктами, які приваблюють мільйони відвідувачів із різних країн, сприяючи не лише збереженню культурних і природних багатств, а й розвитку туристичної індустрії.

Всесвітньою спадщиною вважають такі об'єкти, що мають визначну культурну або природну значимість для всього світу. Рішення про внесення того чи іншого об'єкта до Списку приймає ЮНЕСКО за участю міжнародних експертів і комісій. Після включення до Списку об'єкт отримує міжнародний правовий захист, а ЮНЕСКО контролює стан його збереження. Крім того, організація залишає за собою право виключати об'єкти зі Списку у разі порушення вимог охорони або втрати їхньої цінності.

Таким чином, Всесвітня спадщина не лише сприяє збереженню культурних і природних надбань, а й виступає як важливий інструмент міжнародної співпраці, що об'єднує країни у спільних зусиллях для захисту спільного культурного і природного багатства планети. Водночас, статус об'єкта Всесвітньої спадщини несе з собою значні зобов'язання для держав, які мають такі об'єкти на своїй території, адже їхня охорона – це спільна відповідальність міжнародної спільноти [1].

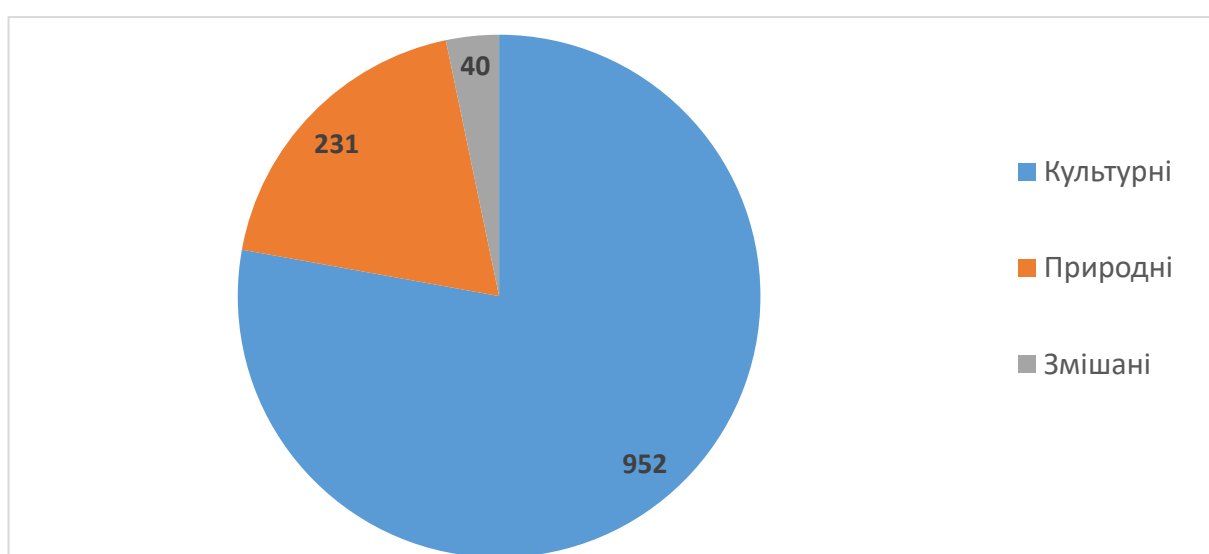


Рис.2.1. Розподіл об'єктів у списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО за категоріями, 2024 р. [47]

Станом на 2024 рік у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО налічувалося 1199 об'єктів, що представляють визначну універсальну цінність для людства [1]. З них 933 об'єкти мають культурне значення, 227 – природне, а ще 39 поєднують у собі як культурні, так і природні характеристики (змішані об'єкти). Ці пам'ятки розташовані на території 195 держав-учасниць Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, ухваленої в 1972 році. Усі об'єкти, включені до цього престижного переліку, визнані такими, що мають «видатну універсальну цінність» і мають бути збережені не лише для теперішніх, а й для прийдешніх поколінь.

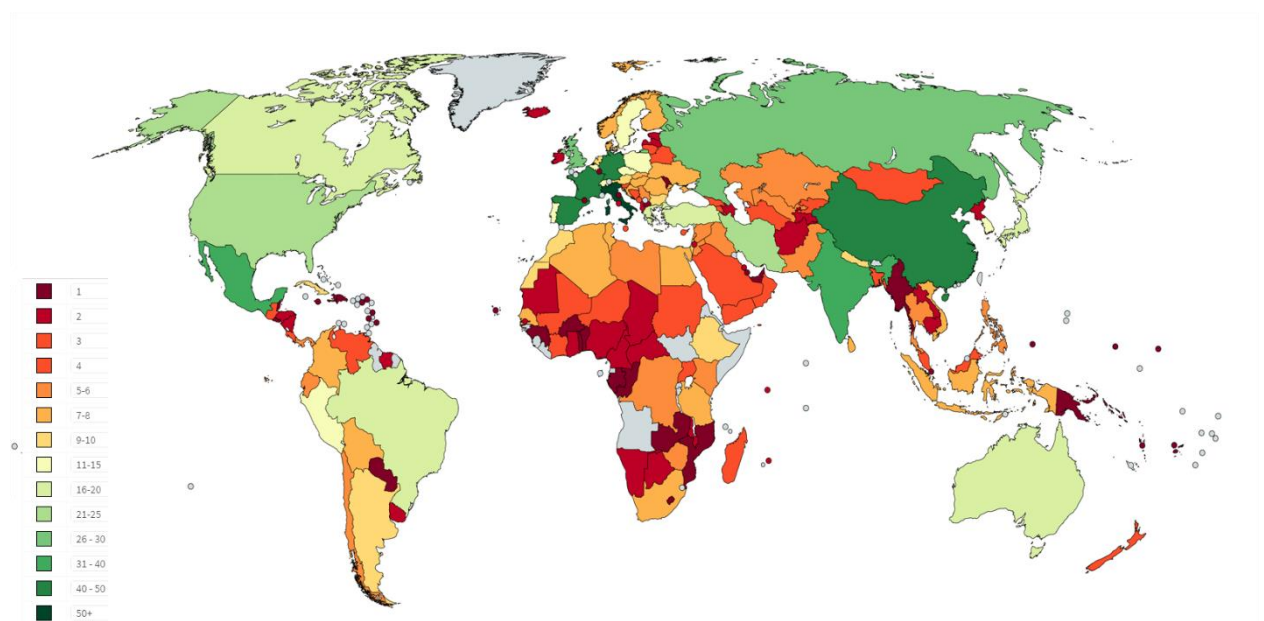


Рис. 2.2. Концентрація об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, 2024 р. [47]

Найбільшу кількість об'єктів Всесвітньої спадщини зберігає Італія – 59 пам'яток. Вона вже багато років утримує лідерство у цьому списку, хоча її поступово наздоганяють Китай (57 об'єктів), Німеччина (52 об'єкти), Франція (51 об'єкт) та Іспанія (50 об'єктів) [1]. У випадку з Італією переважна більшість об'єктів – це саме культурні пам'ятки, багато з яких розташовані у північних і центральних регіонах країни: Тоскані, Ломбардії, Венето. Тут знаходяться такі відомі міста, як Флоренція, Венеція та Мілан, які мають надзвичайно багату архітектурну та художню спадщину.

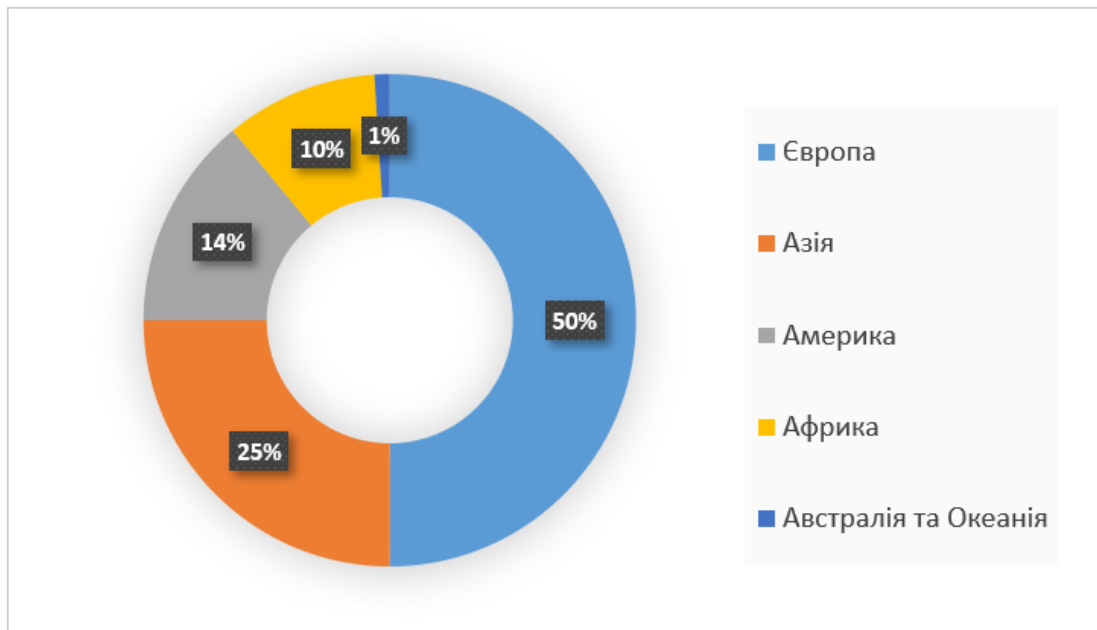


Рис. 2.3. Співвідношення об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО за макрорегіонами, 2024 р. [51]

При аналізі географічного розподілу об'єктів Всесвітньої спадщини кидається в очі значна диспропорція. Європа залишається найбільш представленою – тут зосереджено приблизно 44% усіх об'єктів. Далі йде Азія – близько 24%. Решта частин світу (Америка, Африка, Океанія) мають значно менше пам'яток, внесених до списку. Такий дисбаланс пояснюється низкою чинників. По-перше, в Європі і частково в Азії сформувалися найбільш давні осередки цивілізації, культурна спадщина яких значною мірою збереглася. По-друге, існує вплив євроцентризму в системі міжнародних цінностей, що формувалася у ХХ столітті. Натомість культурні артефакти Африки або Америки не завжди витримали випробування часом, колоніалізмом, війнами та змінами традиційного способу життя.

Ще яскравіше цей контраст простежується у розподілі культурних пам'яток: у Євразії зосереджено понад 75% усієї культурної спадщини світу (50% – в Європі, 25% – в Азії). Це можна пояснити наявністю довготривалих історичних традицій, так і кращою збереженістю історичних пам'яток у цих регіонах. У країнах Америки, Австралії та деяких частинах Африки спадщина стародавніх цивілізацій або була частково втрачена, або знищена під час колоніального панування.

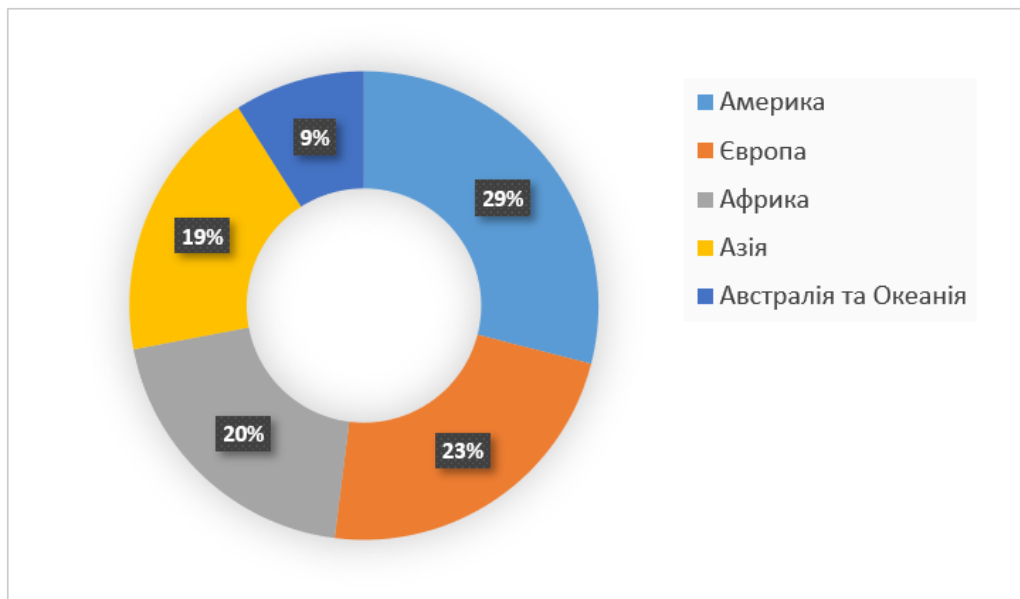


Рис. 2.5. Співвідношення природних об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО за макрорегіонами, 2024 р. [47]

У сфері природної спадщини ситуація виглядає дещо інакше. Найбільшу кількість природних об'єктів мають країни Північної та Південної Америки. Тут розташовано безліч національних парків, біосферних резерватів, геологічних утворень, а також ареалів рідкісних та зникаючих видів флори і фауни. Саме природна складова дозволяє таким регіонам, як Америка, Австралія та Африка, зменшити загальний дисбаланс у кількості об'єктів у порівнянні з Європою та Азією. Наприклад, Великий Бар'єрний риф в Австралії, пустеля Наміб в Африці чи національні парки США (Єллоустоун, Гранд-Каньйон) є знаковими прикладами природного багатства, що визнане спадщиною всього людства.

Загалом, попри збереження історичних диспропорцій, ЮНЕСКО дедалі більше зосереджується на забезпеченні балансу між регіонами, активізуючи залучення країн із менш представлених континентів до процесу номінації. Це сприяє не лише збереженню спадщини, а й розширенню уявлень людства про різноманіття світової культури та природи [1].

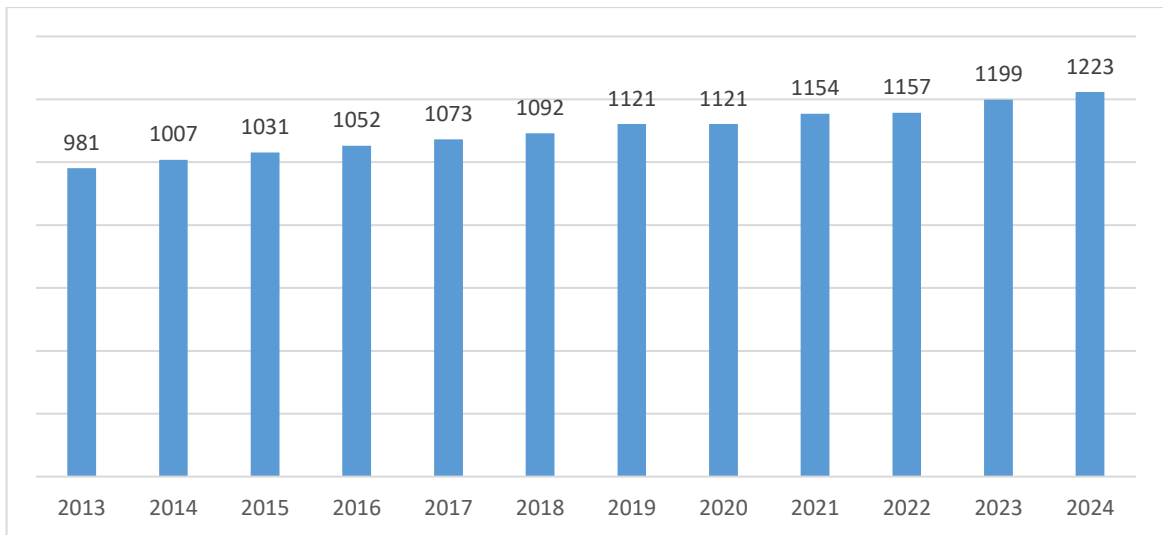


Рис. 2.5. Динаміка кількості об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [51]

З аналізу гістограми можна зробити висновок, що протягом останнього десятиліття процес щорічного внесення нових об'єктів до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО залишався загалом стабільним. Як правило, щороку до переліку додається в середньому від 20 до 25 нових об'єктів, що свідчить про постійну активність держав-учасниць Конвенції у сфері збереження культурної та природної спадщини.

Однак варто зазначити, що цей стабільний тренд зазнав певного спаду у 2020 та 2021 роках через глобальну кризу, спричинену пандемією COVID-19. Поширення коронавірусу призвело до обмеження міжнародних контактів, скасування або перенесення багатьох заходів, зокрема засідань Комітету всесвітньої спадщини. Через це у 2020 році чергова сесія Комітету була перенесена, а процес розгляду номінацій призупинено. Це призвело до тимчасового зниження темпів оновлення Списку.

Після стабілізації епідеміологічної ситуації ЮНЕСКО поступово відновила повноцінну роботу, і з 2022 року кількість нових об'єктів, внесених до Списку, знову наблизилася до довоєнного рівня. Наприклад, у 2023 році до Списку було додано 42 нові об'єкти, а у 2024 році – ще 26 [50].

Таким чином, попри тимчасові труднощі, спричинені ковідною кризою, загальна тенденція до щорічного розширення Списку всесвітньої спадщини зберігається.

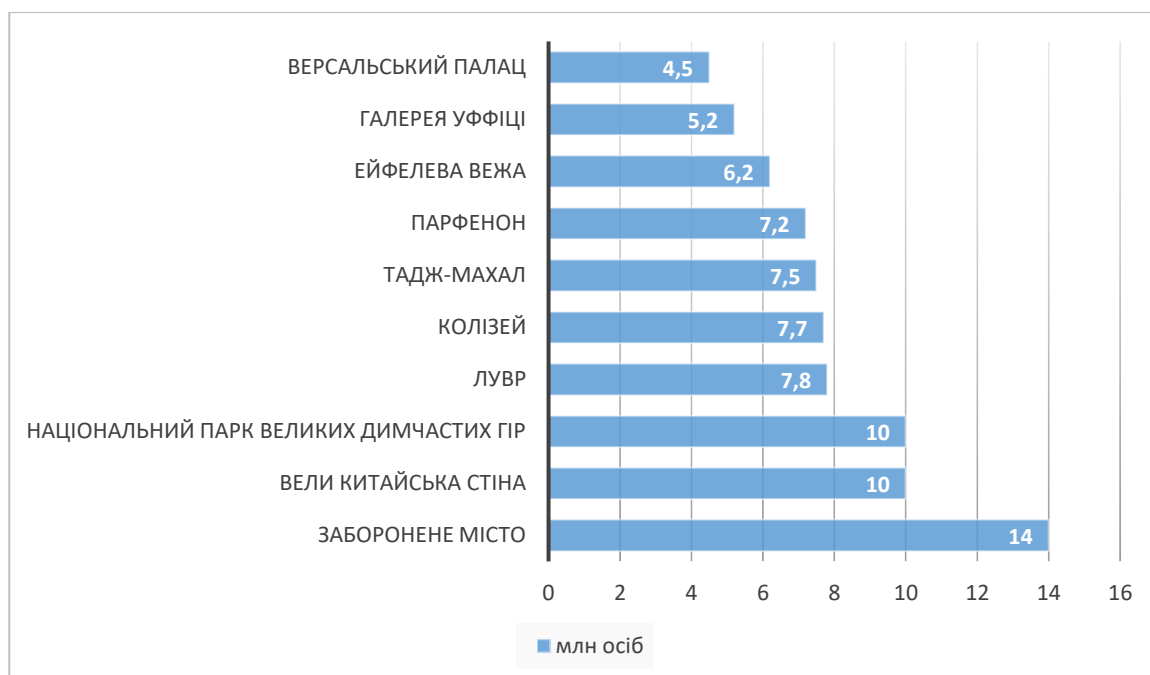


Рис. 2.7. Найбільш відвідувані об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, 2024 р. [47]

Згідно зі статистичними даними, Заборонене місто в Пекіні, Версальський палац у Франції та Меморіал Лінкольна у Вашингтоні залишаються одними з найвідвідуваніших об'єктів культурної спадщини у світі. Так, у 2023 році Заборонене місто (Палац-музей) у Пекіні прийняло близько 14 мільйонів відвідувачів. Це значне зростання порівняно з попередніми роками, що свідчить про відновлення туристичної активності після пандемії COVID-19. Версальський палац у Франції також демонструє високі показники відвідуваності. У 2023 році його відвідали понад 8 мільйонів туристів. Однак улітку 2024 року спостерігалось зниження кількості відвідувачів на 16% порівняно з попереднім роком, що частково пов'язано з проведенням Олімпійських ігор у Парижі. Меморіал Лінкольна у Вашингтоні залишається одним з найпопулярніших національних пам'ятників США. У 2023 році його відвідали понад 8 мільйонів осіб, а в 2024 році ця цифра зросла до 8,47 мільйона. Ці об'єкти є символами своїх країн, але також вони відіграють ключову роль у розвитку туризму та збереженні культурної спадщини. Їх популярність свідчить про важливість інвестицій у збереження та промоцію історичних пам'яток.

Упродовж тривалого часу під терміном «культурна спадщина» традиційно розуміли лише матеріальні об'єкти – архітектурні споруди, пам'ятки історії, витвори мистецтва, археологічні знахідки, тобто речові прояви людської цивілізації. Проте з кінця ХХ століття на міжнародному рівні почали усвідомлювати, що культурна спадщина – це значно ширше поняття, яке включає також духовні, нематеріальні вияви культури, що передаються від покоління до покоління.

Нематеріальна (або духовна) культурна спадщина охоплює ті форми культурної самореалізації людських спільнот, які базуються на традиції, усній передачі знань, досвіді, обрядах, звичаях, ритуалах, святах, народних ремеслах тощо. Вона є важливою частиною культурної ідентичності, адже формує у представників певного народу відчуття приналежності, спадкоємності, єдності та неповторності. У міжнародному контексті поряд із терміном «нематеріальна спадщина» («non-material cultural heritage») часто використовується й поняття «невловима» спадщина («intangible heritage»), що підкреслює її характер – на відміну від фізичних артефактів, такі об'єкти неможливо побачити чи зберегти у формі речей.

Сутність нематеріальної культурної спадщини полягає в тому, що вона живе лише у процесі постійної передачі: її зберігають і транслюють живі люди, і так само вона сприймається живою аудиторією. Тому будь-які спроби «законсервувати» або «музеєфікувати» ці форми культурного життя можуть призвести до втрати їх автентичності. Вони мають залишатися живими, актуальними та здатними до адаптації у змінних умовах сучасності, водночас зберігаючи свою творчу суть і глибинну традицію [34].

Питання захисту нематеріальної культурної спадщини стало однією з пріоритетних сфер діяльності ЮНЕСКО. У 2003 році була прийнята Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, яка започаткувала створення відповідного Реєстру, що охоплює унікальні форми культурного вираження з усього світу. Це, з одного боку, сприяло активізації національних

зусиль у сфері охорони традицій, а з іншого – підвищило інтерес широкої громадськості до самотніх практик інших народів.

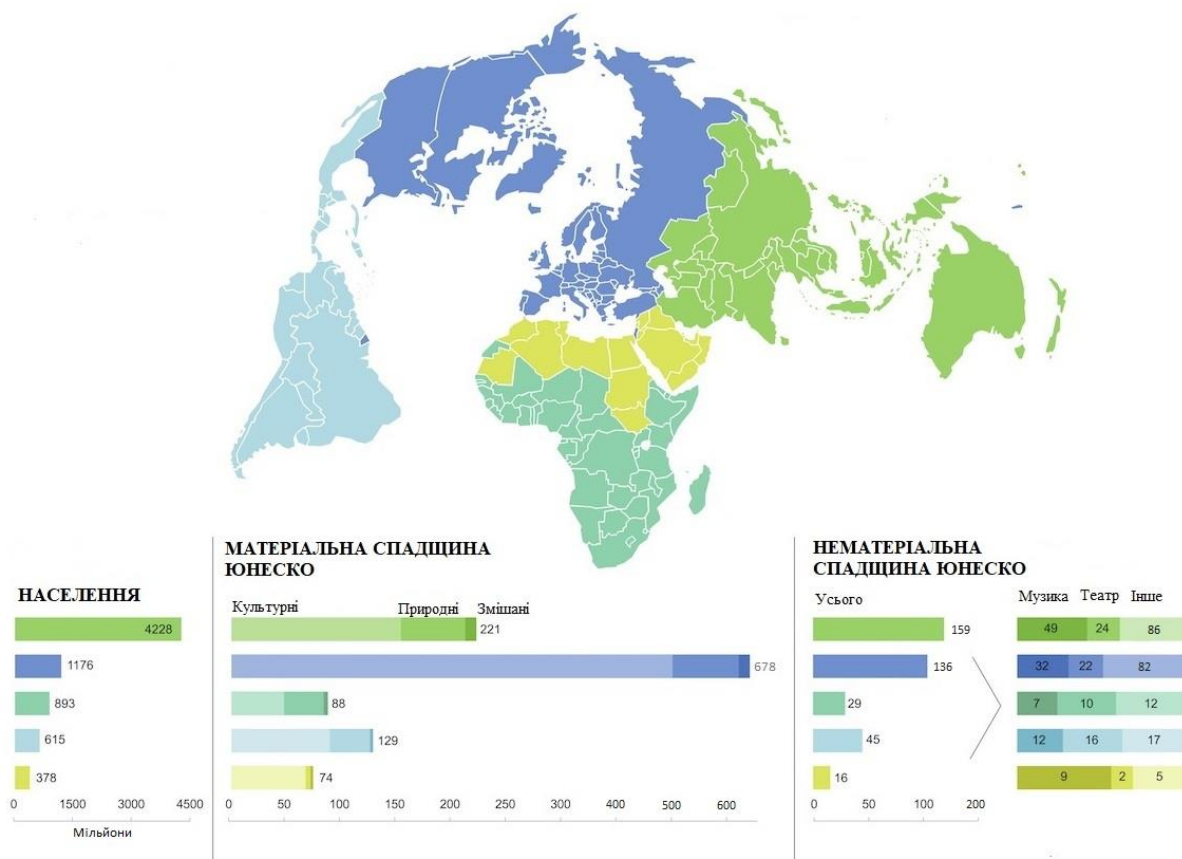


Рис. 2.8. Концентрація об'єктів матеріальної та нематеріальної спадщини ЮНЕСКО за макрорегіонами, 2024 р. [51]

Станом на 2024 рік до репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства внесено 676 елементів із понад 140 країн світу. Найбільше таких елементів зареєстровано в Азії та Океанії – разом з Австралією ці регіони мають 159 записів. Абсолютним лідером за кількістю визнаних нематеріальних культурних цінностей залишається Китай, до списку включено 43 об'єкти культурної традиції цієї країни. Європа та Північна Америка загалом мають 136 елементів.

Об'єкти, включені до списку, відображають надзвичайну різноманітність: це і традиційна музика, і танці, народна кухня, театральне мистецтво, художні ремесла, фольклор, знання про природу й космос, звичаї, що пов'язані з життєвими циклами – народженням, весіллям, смертю. Усе це – не просто культурні практики, а унікальні системи цінностей, які мають

важливе значення для збереження культурної різноманітності в глобалізованому світі.

Розбудова дієвої міжнародної системи охорони нематеріальної спадщини є важливим кроком для підтримки культурного розмаїття, діалогу між народами та сталого розвитку. І в цьому контексті діяльність ЮНЕСКО відіграє провідну роль, забезпечуючи визнання й охорону, а також підтримуючи місцеві громади, які є носіями цієї спадщини.

## **2.2. Аналіз Світової культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні**

З моменту приєднання до Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Україна зайняла активну позицію в реалізації ключових принципів цієї міжнародної інституції. Її зусилля спрямовані не лише на інтеграцію у глобальний культурно-науковий простір, а й на поширення знань про Україну як країну з унікальною історією, самобутньою культурою, високим науковим потенціалом та багатою духовною спадщиною.

Пріоритетною метою співпраці України з ЮНЕСКО стало розширення міжнародного діалогу у сфері науки, освіти і культури. Українські наукові, освітні та культурні інституції активно долучаються до програм і ініціатив ЮНЕСКО, що дозволяє не лише зміцнювати інтелектуальний потенціал держави, а й робити вагомий внесок у вирішення глобальних викликів сучасності. Така співпраця відкриває Україні можливості для використання міжнародного досвіду, залучення ресурсів і експертного супроводу в межах програм ЮНЕСКО, що є особливо важливим у періоди кризи або трансформацій [39].

Станом на 2024 рік, до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено вісім об'єктів, розташованих на території України. Серед них – такі знакові пам'ятки, як Києво-Печерська лавра і Софійський собор у Києві, історичний центр Львова, дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі та України, а також букові праліси Карпат. Ці об'єкти мають виняткову

культурну, історичну або природну цінність і визнаються спадщиною всього людства.

Таблиця 2.3

## Об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні

№	Назва	Групи об'єктів	Розташування
1.	Київ: собор святої Софії та прилеглі чернечі будівлі, Києво-Печерська лавра	Київський Софійський собор, Києво-Печерська лавра, Церква Спаса на Берестові	Київ
2.	Ансамбль історичного центру Львова		Львів
3.	Геодезична дуга Струве	Пункт геодезичної дуги Струве «Катеринівка», Пункт геодезичної дуги Струве «Фельштин», Пункт геодезичної дуги Струве «Баранівка», Пункт геодезичної дуги Струве «Старо-Некрасівка»	Хмельницька та Одеська області
4.	Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи		Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька області
5.	Резиденція митрополитів Буковини і Далмації		Чернівці
6.	Дерев'яні церкви карпатського регіону Польщі і України	Церква Святого Духа, Церква Собору Пресвятої Богородиці, Церква Святої Трійці, Церква святого Юра, Церква Святого Духа у Рогатині, Церква Різдва Пресвятої Богородиці, Церква Вознесіння Господнього, Церква святого Михайла	Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області
7.	Стародавнє місто Херсонес Таврійський		Севастополь
8.	Історичний центр Одеси		Одеса

Джерело: [38]

Окремо варто зупинитися на делікатному питанні, що стосується одного з українських об'єктів, розташованого на території тимчасово окупованого Кримського півострова – це національний заповідник «Херсонес Таврійський» у Севастополі. Після незаконної анексії Криму Росією у 2014 році статус цього

об'єкта набув політичного забарвлення. Водночас ЮНЕСКО дотримується принципової позиції щодо підтримки територіальної цілісності України, яка закріплена в численних резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. Усі дискусії, пов'язані з охороною та збереженням культурної спадщини на території Криму, здійснюються виключно за участю офіційного представництва України. Таким чином, Херсонес Таврійський і надалі розглядається міжнародною спільнотою як український об'єкт, що перебуває під тимчасовою загрозою внаслідок окупації.

Участь України в програмах ЮНЕСКО, зокрема в контексті збереження об'єктів всесвітньої спадщини, є елементом культурної дипломатії, а також важливим механізмом збереження національної ідентичності, особливо в умовах воєнних загроз, культурної експансії та інформаційної агресії.

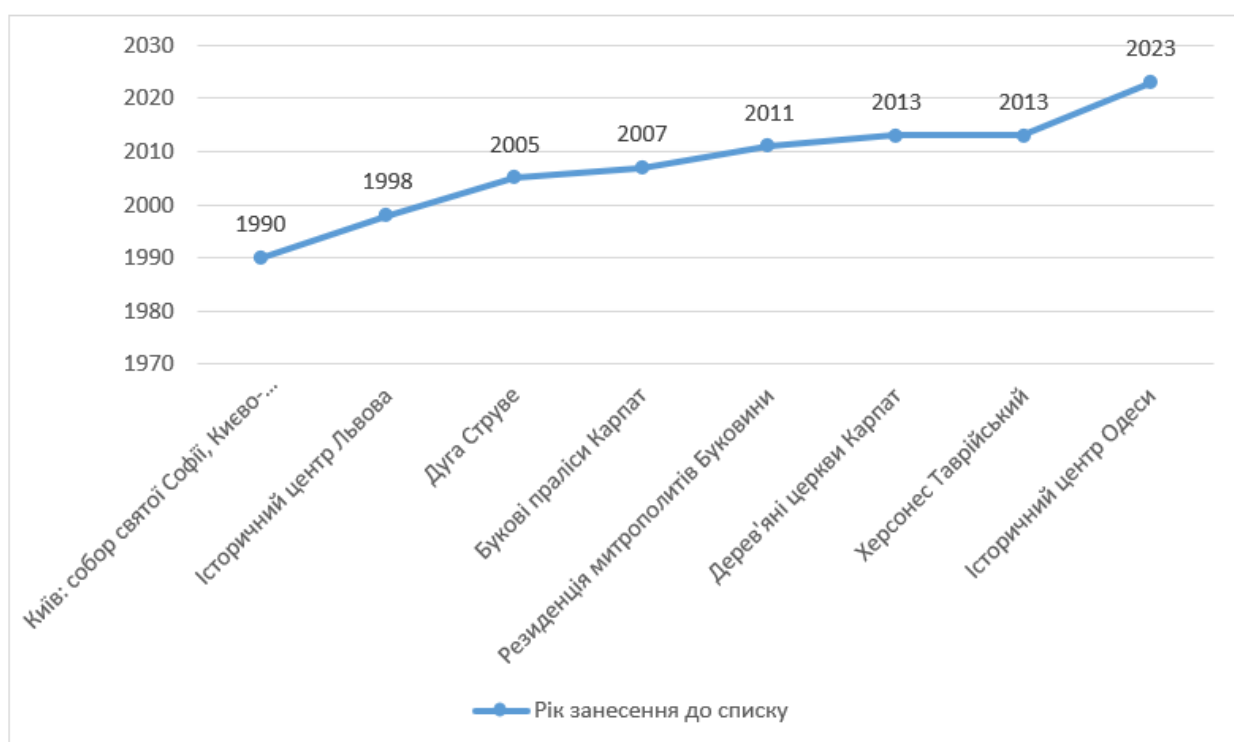


Рис. 2.9. Хронологія включення українських об'єктів до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [35]

Першим українським об'єктом, який був внесений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, став Софійський собор у Києві разом із пов'язаними з ним монастирськими будівлями, а також Києво-Печерська лавра. Ці пам'ятки мають надзвичайну культурну та історичну цінність і є символами української

духовності, архітектурного мистецтва та тисячолітньої традиції. ЮНЕСКО надало їм високе визнання, присвоївши один із ключових критеріїв оцінки – «шедевр людського генія», що підкреслює унікальність архітектурного й художнього стилю пам'яток, створених у період розквіту Київської Русі [32].

Усі об'єкти, включені до спадщини, датуються XI–XII століттями – часом, коли Київ був одним із найвпливовіших духовних, політичних та культурних центрів Східної Європи. Софійський собор, зокрема, був не лише релігійним храмом, а й місцем коронації князів, дипломатичних прийомів і зберігання важливих державних документів. Києво-Печерська лавра – осередок православного чернецтва і духовного просвітництва – стала центром культурного і книжкового життя стародавньої України.

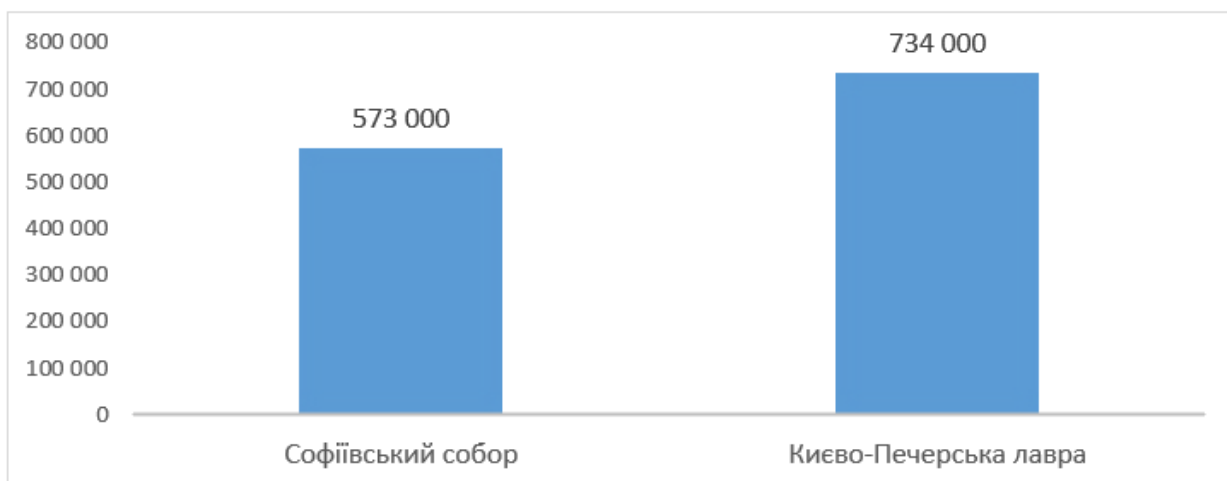


Рис. 2.10. Порівняння кількості відвідувачів Софії Київської та Києво-Печерської лаври, 2019 р. [18], [19]

На сьогоднішній день Софійський собор залишається однією з найвизначніших релігійних і туристичних пам'яток України. У 2023 році Музей Національного заповідника «Софія Київська» відвідало 227 тисяч осіб, з яких 44 тисячі становили учні та студенти – свідчення того, що освітня функція закладу й надалі залишається актуальною. Загалом екскурсійне обслуговування отримали 45 тисяч відвідувачів, а ще 14 тисяч скористалися правом безоплатного входу – зокрема, це пільгові категорії громадян [49].

Статистика також свідчить про високу активність у проведенні освітніх та ознайомчих заходів. У межах музейної діяльності було організовано 2176

оглядових екскурсій, 144 тематичні, 120 індивідуальних, а також 7 спеціальних турів для офіційних урядових делегацій. Крім того, проведено 118 екскурсій іноземними мовами, що говорить про зацікавлення Софією Київською з боку міжнародної спільноти [49].

Якщо розглядати саме територію заповідника, то загальна кількість відвідувачів «Софії Київської» у 2023 році становила 165 тисяч осіб. Найбільше відвідувань було зафіксовано у головному комплексі – Софійському музеї (144 тисячі осіб), а також на оглядовому майданчику Андріївської церкви, який відвідали понад 21 тисяча людей. За надані платні послуги (включно з квитками, екскурсіями, орендою приміщень тощо) заповідник отримав 19 мільйонів 746 тисяч гривень, що свідчить про ефективне фінансове управління в умовах воєнного часу.



Рис. 2.11. Кількість відвідувачів найпопулярніших туристичних об'єктів м. Києва, 2024 р.

Сьогодні Національний заповідник «Софія Київська» є прикладом вдалої організації релігійного та культурного туризму. Тут діє чітка система обслуговування: встановлені прозорі тарифи на послуги, розроблені різні програми для дітей, молоді, туристичних груп і паломників. Інфраструктура постійно адаптується до потреб сучасного відвідувача – із використанням аудіогідів, інформаційних панелей, мультимедійних рішень і спеціальних заходів для людей з інвалідністю. Усе це забезпечує зростання інтересу до

української культурної спадщини як у середині країни, так і на міжнародному рівні.

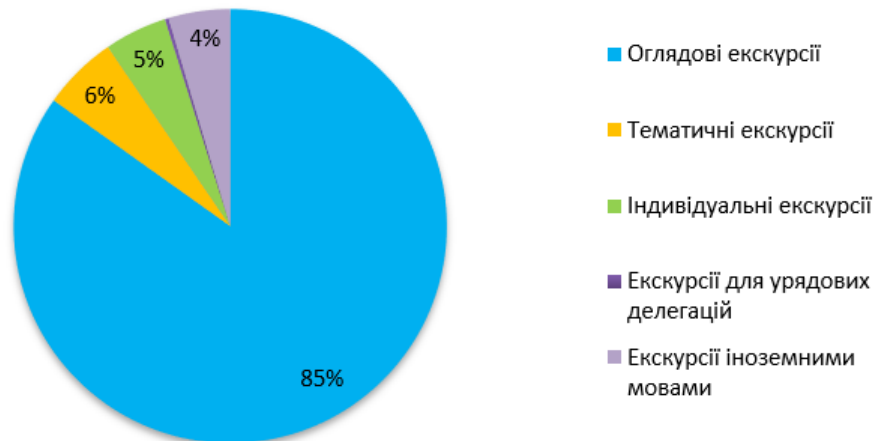


Рис. 2.12. Тематика екскурсій у заповіднику «Софія Київська», 2024 р. [39]

Другим українським об'єктом, який увійшов до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, стала Історична центральна частина Львова. Це відбулося у 1998 році, і відтоді серце старовинного міста отримало міжнародне визнання як унікальний культурний феномен. Львів відомий своєю багатошаровою архітектурною спадщиною, що формувалась під впливом різних культур і народів. У його забудові гармонійно поєдналися німецькі готичні елементи, ренесансні мотиви, характерні для Італії, барокові форми, притаманні польській традиції, а також архітектурні впливи Австро-Угорщини та Вірменії. Така мультикультурність надає історичному центру Львова неповторного характеру й атмосфери. Стара частина міста зберегла вузькі бруковані вулички, середньовічну мережу кварталів, численні сакральні пам'ятки й торгові площі, які й сьогодні є живим втіленням європейської урбаністики XVI–XIX століть.

На відміну від інших об'єктів, що вражають туристів передусім своєю красою, третій об'єкт ЮНЕСКО в Україні – триангуляційні пункти «дуги Струве» – має радше науково-історичну цінність. Цей геодезичний ланцюг опорних пунктів, закладених у період з 1816 по 1855 рік, дав змогу визначити точну форму та розміри Землі. Автор проєкту, видатний астроном Фрідріх Георг Вільгельм Струве (відомий у Російській імперії як Василь Якович

Струве), провів масштабне триангуляційне вимірювання, що стало проривом у геодезії свого часу. Спочатку мережа складалася з 258 геодезичних трикутників, утворених 265 головними пунктами. До Списку всесвітньої спадщини було включено 34 найкраще збережені точки, які розташовані у десяти країнах. На території України ці пункти знаходяться у селах Стара Некрасівка (Одеська область), Баранівка, Катеринівка та Гвардійське (Хмельницька область). Попри відсутність видовищності, ці об'єкти мають величезне значення для історії науки.

Четвертим об'єктом, визнаним ЮНЕСКО, стали букові праліси Карпат, які у 2007 році було внесено до Списку як приклад недоторканої природної екосистеми. Ці ліси охоплюють значні території на межі України, Словаччини та Німеччини й мають виняткову екологічну та біологічну цінність. Багато дерев у цих лісах мають вік понад 400–500 років, і тут збережено природні процеси без втручання людини. Для захисту екосистеми на території заповідника заборонена будь-яка господарська діяльність. Ці праліси є важливою частиною світової спадщини, оскільки дозволяють вивчати кліматичні та екологічні процеси у первозданному вигляді.

П'ятим об'єктом, який отримав статус Всесвітньої спадщини 28 червня 2011 року, стала колишня резиденція митрополитів Буковини і Далмації у Чернівцях. Сьогодні це головний корпус Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Архітектурний ансамбль було зведено у 1864–1882 роках за проектом чеського архітектора Йозефа Главки. Резиденція є прикладом синтезу візантійських, романських і готичних архітектурних стилів, що втілюють багатонаціональний дух регіону. У головному корпусі колись розташовувалась приватна обитель митрополита Євгенія (Гакмана), де він жив, працював і приймав високих гостей. Сьогодні цей комплекс виконує не лише освітню, а й культурну функцію, будучи гордістю міста і країни.

Шостим українським об'єктом, внесеним до Списку ЮНЕСКО у 2013 році, стали дерев'яні церкви Карпатського регіону України та Польщі. Ці культові споруди були збудовані у період з XVI до XIX століття громадами

православної та греко-католицької традиції. Унікальність цих церков полягає в архітектурній самобутності: вони репрезентують різні етнографічні стилі – гуцульський, бойківський, лемківський та галицький. Побудовані без жодного цвяха, ці дерев'яні храми збереглися завдяки вмінню майстрів, ретельному догляду громад та традиційному способу життя, який панував у гірських регіонах.

Сьомим об'єктом став Херсонес Таврійський, який також було включено до Списку ЮНЕСКО у 2013 році. Це археологічний комплекс на півдні України, що містить залишки грецького міста-колонії, заснованого у V столітті до нашої ери на узбережжі Чорного моря. На території близько 500 гектарів збереглися фрагменти античного театру, оборонних стін, веж, храмів і колон. Херсонес відігравав важливу роль у торговельних і культурних контактах між цивілізаціями Середземномор'я і Північного Причорномор'я. Попри тимчасову окупацію Криму, об'єкт і надалі офіційно вважається українським, і ЮНЕСКО визнає його правовий статус виключно у межах територіальної цілісності України.

Восьмим і наразі найновішим об'єктом стало історичне ядро міста-порту Одеса. Воно було внесене до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у 2023 році після десятиліття підготовки та номінування. До об'єкта входять знакові архітектурні комплекси, зокрема ансамбль Приморського бульвару, Театральна площа, вулиці Дерибасівська, Гоголя, а також територія морського торговельного порту. Включення Одеси до списку спадщини не лише визнає її культурну й історичну вагу, а й покладає на державу відповідальність за охорону, утримання й збереження автентичного вигляду міста. Серед основних вимог – збереження історичного середовища, заборона будівництва, що порушує архітектурну цілісність, і підтримання вигляду міського простору в дусі епохи до подій 1917 року. Це важливий крок для посилення

міжнародного статусу Одеси як історико-культурного центру.

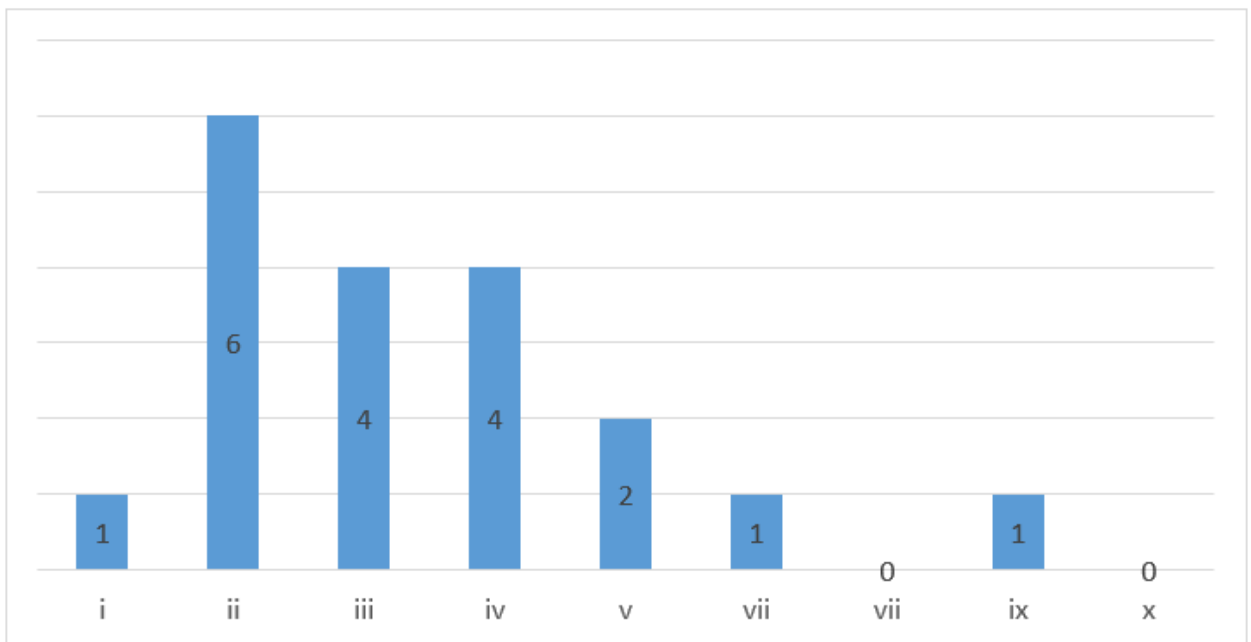


Рис. 2.13. Розподіл об'єктів ЮНЕСКО в Україні за оціночними критеріями [30]

Серед восьми українських об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, сім належать до культурної спадщини (відповідають критеріям i–vi), а один – до природної (відповідає критеріям vii–x). Різниця між загальною кількістю об'єктів і числом згадок у таблиці пояснюється тим, що окрема пам'ятка може одночасно відповідати кільком критеріям і бути віднесеною до різних категорій.

Станом на 2024 рік, список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні налічує 8 унікальних пам'яток, що становить приблизно 0,7–0,8% від загальної кількості об'єктів, включених до Світової спадщини у світі. Загалом у 2024 році цей список налічує близько 1223 об'єкти по всьому світу. Таким чином, Україна зберігає важливе місце серед країн, що володіють значними культурними та природними реліквіями світового значення, які внесені до міжнародного переліку [39].

Говорячи про нематеріальну культурну спадщину України, варто зазначити, що наша країна приєдналася до Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (НКС) у 2008 році. Ця конвенція покликана зберігати ті унікальні елементи культури, які передаються з

покоління в покоління і продовжують жити, відтворюватися та розвиватися у сучасному світі. Завдяки цьому міжнародному інструменту, питання охорони й підтримки багатства народних традицій українців набуло нового значення і стало одним із пріоритетів культурної політики країни.

До Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, що охороняється ЮНЕСКО, внесені кілька яскравих елементів української культури, які відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності та духовності. Серед них – Петриківський декоративний живопис, козацькі пісні Дніпропетровщини, традиція Косівської мальованої кераміки, кримськотатарський орнамент Орнек, а також культура приготування українського борщу [34].

Таблиця 2.2

## Об'єкти нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні

№	Назва	Розташування	Рік внесення
1.	Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості	Дніпропетровська область, село Петриківка	2013
2.	Козацькі пісні Дніпропетровщини	Дніпропетровська область	2016
3.	Традиція Косівської мальованої кераміки	Івано-Франківська область, місто Косів	2019
4.	Орнек, кримськотатарський орнамент та знання про нього	АР Крим	2021
5.	Культура приготування українського борщу	Україна	2022
6.	Програма з охорони кобзарсько-лірницької традиції	Україна	2024

Джерело: [34]

Петриківський живопис – це унікальний вид орнаментального декоративного мистецтва, який виник у селі Петриківка на Дніпропетровщині. Мешканці цього села здавна прикрашали свої будинки, побутові предмети та навіть музичні інструменти фантастичними зображеннями квітів, птахів і рослин, які створюються за натхненням від спостережень за навколишньою природою. Цей стиль багатий символікою: наприклад, півень символізує вогонь і духовне пробудження, а птахи – світло, гармонію та щастя. У

народних віруваннях картини захищають від скорботи та зла. Сьогодні майже в кожній родині є людина, яка практикує цей живопис, що робить його невід'ємною частиною щоденного життя громади. Традиції цього мистецтва постійно оновлюються, передаються з покоління в покоління і продовжують розвиватися, зберігаючи унікальність і глибокий зміст символів.

Козацькі пісні Дніпропетровщини – це ще одна важлива складова нематеріальної спадщини. Вони відображають складні сторінки історії українського народу – трагедії війни, героїчні подвиги козаків, а також їхні особисті переживання і стосунки. Ця традиція виконується у трьох основних вокальних групах: «Криниця», «Богуславочка» та «Першоцвіт». Серед виконавців переважають люди літнього віку, які віддали багато років збереженню і передачі цієї пісенної спадщини, що додає їй ваги й автентичності.

Традиція Косівської мальованої кераміки бере свій початок у XVIII столітті і досягла свого розквіту в середині XIX століття. Цей вид мистецтва включає виготовлення посуду, обрядових предметів, іграшок і декоративної плитки. Вироби створюють із місцевої сірої глини, яка потім покривається білою глиною кремового відтінку. Особливістю техніки є нанесення малюнка методом дряпання металеву паличкою, що формує чіткий контур орнаменту. Майстри традиційно працюють у сімейних і малих ремісничих майстернях, передаючи свої знання з покоління в покоління. Косівський коледж мистецтв відіграє важливу роль у підтримці цієї традиції, забезпечуючи навчання нових майстрів і збереження всього технологічного циклу – від роботи з глиною до випалення у гончарних печах.

Орнек – це національний кримськотатарський орнамент, який є одним із найдавніших культурних надбань кримськотатарського народу. Цей орнамент складається з композиції дрібних рослинних і геометричних елементів, які розташовані як симетрично, так і асиметрично. Головними символами є зображення квітів і дерев у відтінках рожевого, зеленого, жовтого і синього кольорів. Орнек використовується для оздоблення національного одягу,

взуття, головних уборів, ювелірних виробів, керамічного і металевого посуду, а також предметів побуту, меблів і килимових покриттів, що робить його важливим елементом культурної ідентичності кримськотатарського народу.

Ще один унікальний елемент нематеріальної спадщини – традиція приготування українського борщу. Ця страва готується на відварі з додаванням цукрового буряка і є символом української гастрономічної культури. Борщ традиційно готують у великій каструлі та подають із хлібом або часниковими булочками. Практика приготування борщу передається в родинях, де діти часто беруть активну участь у цьому процесі. Борщ – не просто їжа, а справжній культурний маркер, який оспівується в народних казках, піснях і прислів'ях, він відображає спосіб життя та національну ідентичність українців. Водночас, з початком збройного конфлікту в Україні у лютому 2022 року, життєздатність цієї традиції опинилася під серйозною загрозою. Витіснення носіїв культури з їхніх рідних територій, руйнування довкілля та знищення традиційного сільського господарства ускладнили доступ до необхідних продуктів для приготування борщу і поставили під сумнів збереження цієї унікальної гастрономічної спадщини.

У грудні 2024 року українську «Програму з охорони кобзарсько-лірницької традиції» було включено до Реєстру належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Це рішення ухвалили на 19-й сесії Міжурядового комітету ЮНЕСКО, що проходила в Асунсьйоні, столиці Парагваю. Визнання стало результатом спільної роботи Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, Міністерства закордонних справ, Національної комісії у справах ЮНЕСКО, а також кобзарських цехів Києва, Львова та Харкова. Кобзарсько-лірницька традиція, що бере початок у ранньомодерну добу, є невід'ємною частиною української культурної ідентичності. У минулому її носіями були мандрівні незрячі співці – кобзарі та лірники, які передавали історії та пісні, супроводжуючи їх грою на кобзі чи лірі. Сьогодні ця традиція відроджується сучасними митцями, які не лише

зберігають її, але й адаптують до сучасних умов, підтримуючи бойовий дух українських захисників та надихаючи на боротьбу за свободу й незалежність.

Таблиця 2.4

## Претенденти до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні

№	Назва	Розташування	Рік внесення до списку
1.	Борисоглібський собор	Чернігів	1989
	Спасо-Преображенський собор		
2.	Могила Тараса Шевченка та державний історичний та природний музей-заповідник	Черкаська область, місто Канів	1989
3.	Національний степовий біосферний заповідник «Асканія-Нова»	Херсонська область	1989
4.	Культурний ландшафт каньйону у Кам'янці-Подільському	Хмельницька область, Кам'янець-Подільський	1989
5.	Дендрологічний парк «Софіївка»	Черкаська область, місто Умань	2000
6.	Бахчисарайський палац кримських ханів	АРК місто Бахчисарай	2003
7.	Кам'яна Могила	Запорізька область	2006
8.	Миколаївська астрономічна обсерваторія	Миколаїв	2007
9.	Комплекс пам'яток Судацької фортеці	АРК, місто Судак	2007
10.	Астрономічна обсерваторія Київського національного університету	Київ	2008
	Астрономічна обсерваторія Одеського національного університету	Одеса	
	Кримська астрофізична обсерваторія	АРК	
11.	Кирилівська церква	Київ	2009
	Андріївська церква		
12.	Пости та укріплення на торгових шляхах генуезців від Середземного до Чорного морів	АРК	2009
13.	Мангуп-Кале	АРК	2012
	Ескі-Кермен		
14.	Чуфут-Кале	АРК	2012
15.	Держпром	Харків	2017
16.	Аккерманська фортеця	Білгород-Дністровський	2019

Джерело: [37]

Таким чином, нематеріальна спадщина України – це жива, багатогранна тканина, що об'єднує народні мистецтва, пісенні традиції, ремесла, орнаменти та кулінарію, які зберігають глибокий історичний зміст і сприяють культурній ідентичності нації. Їх збереження в умовах сучасних викликів вимагає

посиленої уваги та підтримки як на національному, так і на міжнародному рівнях [34].

Таблиця 2.5

Претенденти до списку всесвітньої нематеріальної спадщини  
ЮНЕСКО в Україні

№	Назва	Розташування	Рік внесення
1.	Традиції рослинного килимарства селища Решетилівка	Полтавська область, село Решетилівка	2017
2.	Опішнянська кераміка	Полтавська область, м. Опішне	2018
3.	Пісенна традиція села Лука	Київська область, село Лука	
4.	Технологія виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка	Полтавська область, село Решетилівка	
5.	Кролевецьке переборне ткацтво	Сумська область, м. Кролевець	
6.	Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки	Вінницька область, село Бубнівка	
7.	Бортництво	Рівненська та Житомирська області	
8.	Традиція гуцульської писанки	Івано-Франківська та Черновецька області	
9.	Традиція приготування ет аяклак (караїмський піріжок з м'ясом)	Запорізька область, місто Мелітополь	
10.	Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварищевичі	Рівненська область, село Сварищевичі	
11.	Пісенна традиція гуцульських колядок	Івано-Франківська та Черновецька області	

Джерело: [38]

Що стосується номінантів на включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, то станом на 2024 рік в Україні офіційно зареєстровано 18 претендентів. Цей попередній список є важливим інструментом культурної політики, адже він охоплює ті об'єкти, які держава-учасниця Конвенції має намір у перспективі номінувати для внесення до основного Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Список відіграє ключову роль у процесі збереження і популяризації культурної та природної спадщини, оскільки саме на його основі проводиться подальша підготовка документації, наукових досліджень і комплексної оцінки об'єктів. Це дозволяє забезпечити відповідність критеріям

ЮНЕСКО і підвищити шанси на успішне включення до престижного міжнародного реєстру.

Україна активно працює над розширенням свого попереднього списку, що відображає зростаючу увагу до збереження багатства національної спадщини, а також її міжнародного визнання. Нові номінанти охоплюють різноманітні об'єкти – від історичних пам'яток і археологічних комплексів до природних ландшафтів і культурних традицій, що підкреслює багатогранність української спадщини та її значення для світового культурного надбання [34].

Претенденти на занесення до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО відображають Національний список нематеріальної спадщини України, який почав формуватися у 2013 році. З того часу цей список поступово розширюється, включаючи різноманітні елементи культурних традицій, обрядів, ремесел і фольклору, які відіграють важливу роль у збереженні національної ідентичності та культурної самобутності.

Наразі триває активна робота над підготовкою номінаційних дос'є для подання до ЮНЕСКО. Ці дос'є містять докладну інформацію про об'єкти – від їх ідентифікації та детального опису до обґрунтування унікальності й важливості для збереження. Окрім цього, у документах детально висвітлюються питання стану збереження, факторів, які впливають на об'єкти, а також заходи з охорони, управління та моніторингу. Важливою складовою є й повна документація та контактна інформація відповідальних органів, що забезпечують підтримку і розвиток цих культурних надбань.

Включення об'єкта до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО є тривалим і складним процесом, що вимагає високої відповідальності та дотримання численних вимог. Мінімальний час для підготовки та проходження всіх процедур Комітету всесвітньої спадщини становить приблизно 2,5 року. На цьому етапі держава-сторона Конвенції має визначити об'єкти, які розташовані на її території і заслуговують на включення до списку. Водночас слід чітко розрізняти об'єкти, які мають значення для

конкретного народу чи держави, та ті, що є спільною спадщиною всього людства.

Світова спадщина ЮНЕСКО – це пам'ятники, ансамблі та природні ландшафти, які володіють видатною універсальною цінністю. Ця цінність полягає в тому, що вона виходить за межі національних кордонів і має значення для нинішніх і майбутніх поколінь усього світу. Для включення об'єкта до списку необхідно виконати кілька ключових етапів:

1. Включити виявлені об'єкти до попереднього списку.
2. Підготувати досьє, що містить опис усіх особливостей об'єкта, обґрунтування його унікальності, докладні карти з межами, інформацію про заходи охорони та систему управління відповідно до вимог Комітету всесвітньої спадщини.
3. Представити досьє на розгляд експертних консультативних органів Комітету всесвітньої спадщини, що займає близько півтора року.

Досьє об'єктів культурної спадщини розглядають фахівці ІКОМОС (Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць), а об'єкти природної спадщини оцінюють експерти МСОП (Міжнародної ради охорони природи). У разі змішаних об'єктів рішення приймається спільно цими двома організаціями [17, с. 23].

Аналіз стану Світової культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні свідчить про поступове зростання уваги до збереження як матеріальних, так і нематеріальних об'єктів. Це свідчить про активне залучення української держави і громадськості до міжнародних процесів охорони культурної спадщини та підвищення її престижу у світі. Проте цей процес потребує постійного оновлення підходів до управління, залучення експертів і модернізації законодавчої бази, щоб ефективно відповідати викликам сьогодення, включно з впливом конфліктів, зміною клімату та іншими соціальними факторами. Відтак, збереження спадщини стає не лише питанням національної важливості, а й вагомим внеском у світову культурну безпеку.

### **2.3. Проблеми та перспективи розширення списку Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні**

Розширення списку Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні є важливим напрямком у збереженні культурної спадщини країни, а також у підвищенні її міжнародного статусу. Однак цей процес супроводжується низкою складнощів, пов'язаних як із внутрішніми організаційними й юридичними питаннями, так і з зовнішніми викликами, серед яких – збройні конфлікти, економічні обмеження та зміни клімату. Вивчення цих проблем допомагає краще розуміти, як можна ефективно адаптувати національні стратегії охорони спадщини до вимог міжнародних стандартів і які перспективи відкриваються для України у сфері культурної дипломатії.

У цьому контексті особливу увагу слід приділити не лише технічним аспектам підготовки номінаційних дос'є та проходженню тривалих процедур внесення об'єктів до списку, але й ширшому комплексному підходу, що включає співпрацю з місцевими громадами, розвиток інфраструктури та підвищення суспільної обізнаності про цінність спадщини. Саме ці чинники визначають успішність реалізації програм з розширення Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні та гарантують збереження культурних та природних багатств для майбутніх поколінь.

Військові дії, що тривають в Україні, залишаються найгострішою проблемою для збереження культурної та природної спадщини, включно з об'єктами, внесеними до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Внаслідок бойових дій виникають не лише людські втрати, а й руйнування історичних пам'яток, музеїв, архівів, а також загроза втрати нематеріальних культурних традицій. Ситуація ускладнюється через те, що частина об'єктів знаходиться на тимчасово окупованих територіях, де їхній стан контролювати практично неможливо. Міжнародна спільнота все більше усвідомлює необхідність захисту таких цінностей у зоні конфлікту, однак виконання цих заходів

залишається надзвичайно складним через небезпеку для життя і відсутність доступу до багатьох об'єктів [40].

Крім військового фактора, значною проблемою є нестача бюджетного фінансування охорони та реставрації пам'яток. За даними бюджету на 2024 рік, видатки на культуру в Україні залишаються обмеженими – приблизно 9 млрд грн, із яких близько 0,5 млрд грн спрямовано безпосередньо на об'єкти Світової спадщини. Більша частина цих коштів спрямована на підтримку ключових пам'яток, як Софії Київської та Києво-Печерської лаври, які раніше були під загрозою виключення зі списку ЮНЕСКО через проблеми з реставрацією. Водночас коштів на реставрацію інших об'єктів – Андріївської церкви, Спасо-Преображенського собору – явно недостатньо, що загрожує зростанням вартості робіт у майбутньому [40].

## РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ

Основні напрями фінансування:



Рис. 2.12. Бюджет розвитку культури України на 2024 р. [27]

Додаткові проблеми пов'язані з недостатнім захистом пам'яток на національному рівні: відсутність ефективного контролю з боку державних органів, недофінансування ремонтних робіт, а також масове порушення режимів охорони в охоронних зонах, зокрема забудова історичних центрів Києва та Львова. Незважаючи на існуючі законодавчі заборони, дозволи на будівництво у буферних зонах історичних пам'яток продовжують видаватися,

що створює додаткові ризики для автентичності культурної спадщини. Подібна ситуація склалась і на окупованих територіях, зокрема в Криму, де реставраційні роботи часто ведуться з порушенням міжнародних стандартів, що ставить під сумнів збереження об'єктів у довгостроковій перспективі [40].

Серед інших викликів слід відзначити проблему незаконної вирубки пралісів у Карпатах, яка залишається актуальною, незважаючи на ухвалення відповідного закону в 2018 році. Основними причинами є соціально-економічні фактори – безробіття, низький рівень життя в регіоні та корупція. Ця проблема безпосередньо загрожує природній спадщині України, що також є частиною списку ЮНЕСКО [40].

Ще однією важливою проблемою є стагнація процесу внесення нових об'єктів до списку Світової спадщини. Через неузгодженість землеволодіння, низьке фінансування, відсутність якісної документації та недотримання міжнародних вимог багато номінантів знаходяться у Попередньому списку понад 20 років, що знижує можливості країни ефективно популяризувати свою культурну спадщину [40].

Проблеми з обізнаністю населення щодо нематеріальної культурної спадщини теж є гострими. Багато українців не знають про унікальні традиції, звичаї та обряди, внесені до списку ЮНЕСКО, що свідчить про недостатню підтримку і популяризацію цих цінностей з боку державних органів. Наприклад, популярність козацьких пісень у цифровому просторі залишається низькою, що відображає відсутність зацікавленості суспільства у збереженні культурної ідентичності [40].

Таким чином, можна сформулювати перелік проблем, що заважають розширенню списку Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні:

1. Військові дії, руйнування та втрата культурних і природних об'єктів, особливо на окупованих територіях.
2. Недостатнє бюджетне фінансування реставраційних та охоронних робіт.
3. Відсутність ефективного державного контролю щодо охорони спадщини.

4. Незаконна забудова (буферні зони пам'яток у Києві, Львові, Одесі).
5. Порушення стандартів реставрації (тимчасово окуповані території, АР Крим).
6. Збереження природних об'єктів (незаконна вирубка пралісів у Карпатах).
7. Стагнація процесу внесення нових об'єктів до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.
8. Недостатня обізнаність населення про матеріальну та нематеріальну культурну спадщину України.

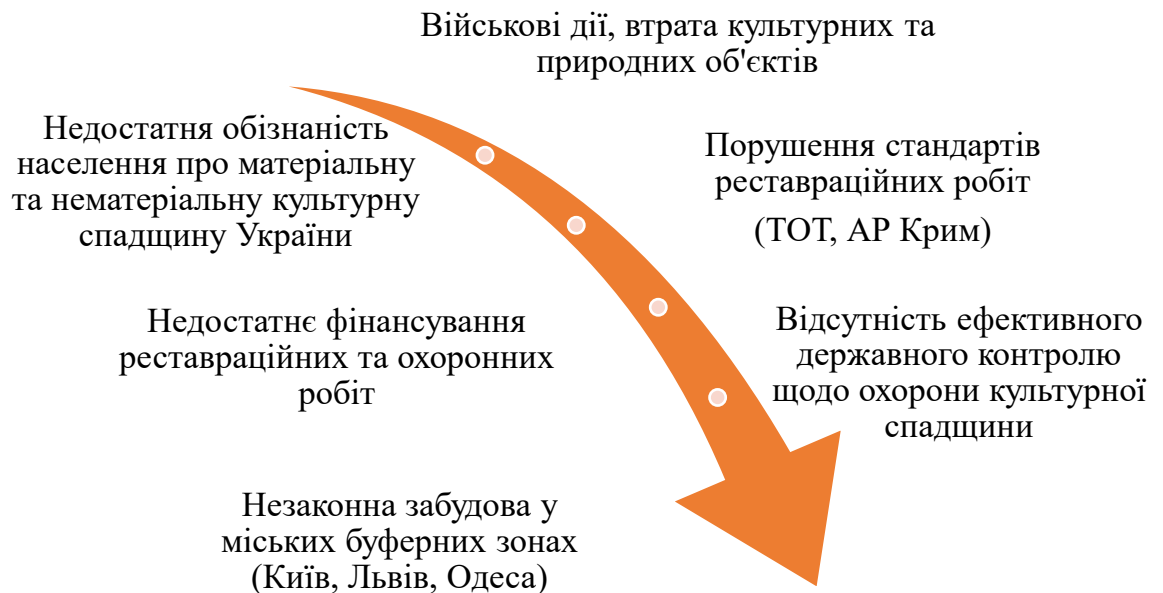


Рис. 2.17. Проблеми, що заважають розширенню списку Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні.

Попри численні виклики, в Україні існують вагомні перспективи для розширення і збереження спадщини. Важливим кроком стало створення унікального цифрового ресурсу «Автентична Україна» у співпраці Міністерства культури України та Google-Україна, що дозволяє міжнародній аудиторії знайомитися з багатством нематеріальної культурної спадщини країни. Цей проект висвітлює різні аспекти традицій, усної творчості, ремесел

та обрядів, сприяючи їхній популяризації у світі та формуванню позитивного іміджу України [40].

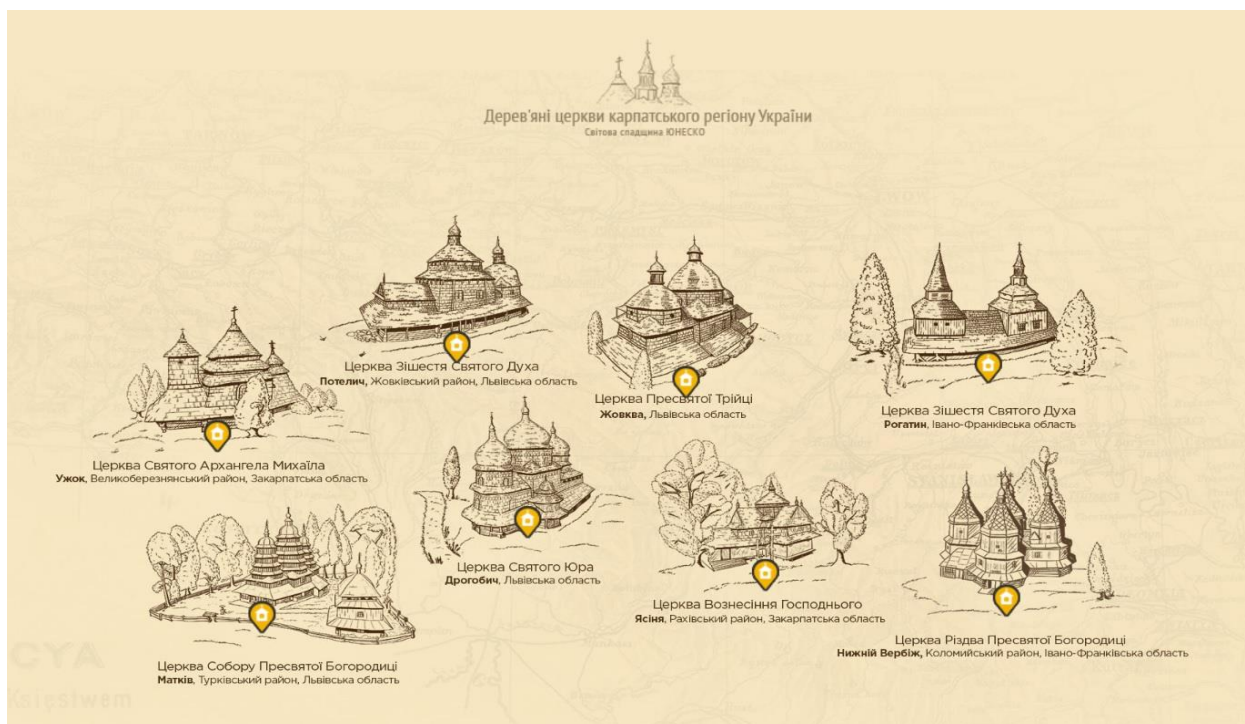


Рис. 2.14. Віртуальна екскурсія церквами Карпатського регіону України за допомогою проекту «Автентична Україна» [30]

Віртуальні тури об'єктами культурної спадщини, які стають дедалі популярнішими, дають змогу охопити широку аудиторію і можуть стати потужним інструментом як просвітницької роботи, так і розвитку туризму. Це особливо актуально в умовах військових дій, коли безпосередній доступ до пам'яток обмежений.

Варто також відзначити позитивну динаміку у внесенні нематеріальних об'єктів до Репрезентативного списку ЮНЕСКО: Косівська кераміка (2019), Орнек (2021) та українська культура приготування борщу (2022) свідчать про зростаюче міжнародне визнання культурної спадщини України. Це створює передумови для подальшого активного залучення нових номінантів і підтримки їх з боку держави.

Крім того, зростає усвідомлення необхідності інтеграції українських практик охорони спадщини до європейських стандартів. Це сприятиме посиленню відповідальності за збереження об'єктів, залученню міжнародної

допомоги і обміну досвідом з іншими країнами, що має позитивний вплив на розвиток культурної дипломатії України.

Таким чином, можна сформулювати перелік перспектив розширення списку Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні:

1. Розвиток цифрових платформ для популяризації культурної спадщини.
2. Використання віртуальних турів як інструменту просвітництва та туризму.
3. Включення нових нематеріальних об'єктів до списку ЮНЕСКО.
4. Посилення імплементації європейських стандартів охорони культурної спадщини.
5. Залучення додаткового фінансування та технічної допомоги через співпрацю з міжнародними організаціями.

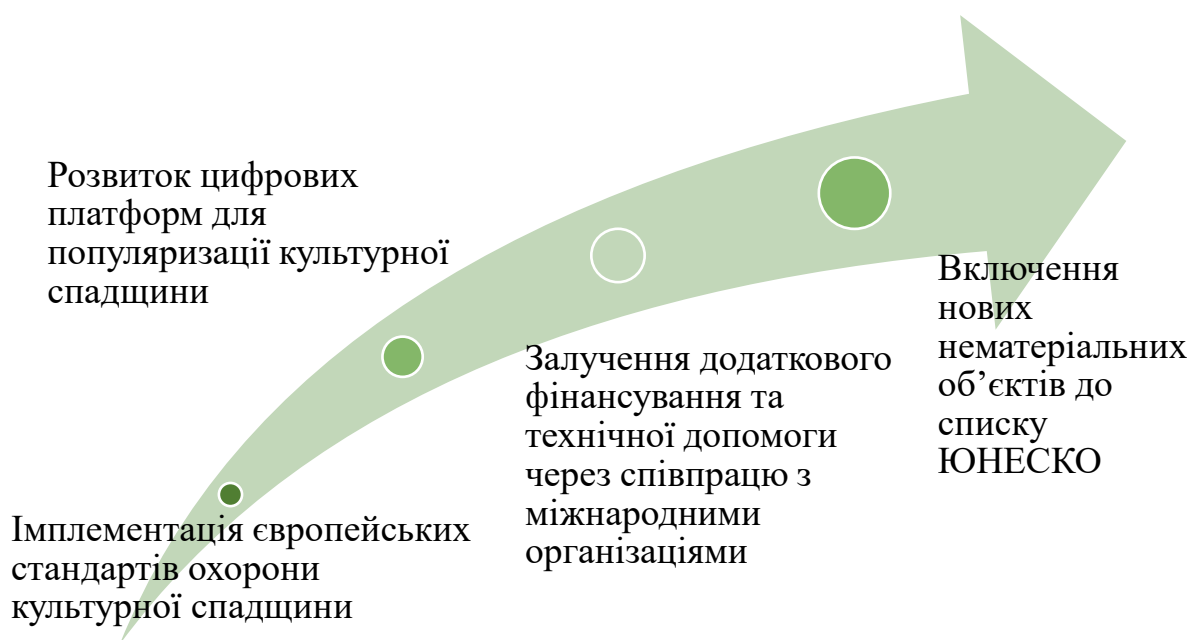


Рис. 2.18. Перспективи розширення списку Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні.

Таким чином, незважаючи на численні труднощі, пов'язані з військовими діями, обмеженням фінансуванням, правовими прогалинами та недостатньою обізнаністю населення, Україна має реальний потенціал для розширення списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Важливим завданням державної політики залишається створення комплексної системи охорони і реставрації пам'яток, яка відповідає міжнародним стандартам. Пріоритетом

має стати не лише фізичне збереження об'єктів, а й популяризація нематеріальної культурної спадщини, що зміцнюватиме національну ідентичність і туристичний потенціал країни.

Реалізація зазначених перспектив відкриває Україні шлях до посилення своєї ролі на міжнародній культурній арені, сприяє розвитку культурної дипломатії та інтеграції у європейський і світовий простір. Водночас збереження спадщини в умовах воєнного часу потребує посиленої уваги міжнародної спільноти та об'єднання зусиль на національному і глобальному рівнях задля захисту унікальних цінностей, які є невід'ємною частиною світової культурної і природної спадщини.

## ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, автор дійшов таких висновків:

1. Культурно-пізнавальний туризм залишається багатограним і надзвичайно важливим феноменом сучасного світу. Він виступає не лише як потужний економічний ресурс, але й як соціальний інститут та складова сфери культури. Основна мета цього виду туризму – ознайомлення з історичними, культурними та природними пам'ятками, що сприяє глибшому розумінню і шануванню унікальної культурної спадщини власного краю. Крім того, культурно-пізнавальний туризм відіграє значну роль у відродженні традицій, формуванні національної ідентичності та зміцненні почуття патріотизму серед населення.
2. В Україні культурно-пізнавальний туризм має значний потенціал для розвитку в різних його проявах, таких як фестивальний туризм, туризм народних ремесел і мистецтв, гастрономічний, релігійний, історико-культурний, сільський (етнічний побут), а також етнічний туризм загалом. Ці напрямки можуть бути ефективно інтегровані у туристичну інфраструктуру країни для забезпечення стійкого розвитку регіонів та залучення більшої кількості туристів.
3. Культурна спадщина України є надзвичайно багатою та різноманітною, що ускладнює застосування єдиної універсальної методики для її оцінки. Водночас, застосування якісних підходів, зокрема методики С. Кузика, яка базується на кількісній оцінці пам'яток за балами, дає змогу більш системно охарактеризувати культурні об'єкти. Не менш важливим є і міжнародний підхід ЮНЕСКО, який через чіткі критерії відбору визначає світове значення об'єктів спадщини. Ці критерії гарантують об'єктивність і сприяють всесвітньому визнанню та захисту унікальних пам'яток.
4. За даними ЮНЕСКО станом на 2024 рік, у світовому Фонді пам'яток налічується 1223 об'єкти, причому близько 45% з них розташовані у Європейському регіоні. Італія залишається беззаперечним лідером за

кількістю включених до списку пам'яток, що підтверджує її роль глобального культурного центру. У контексті нематеріальної спадщини, найактивнішими регіонами є Азія та Океанія. Ці культурні атракції стали символами національної ідентичності країн і виступають одними з основних об'єктів туристичного інтересу.

5. Україна має унікальний статус завдяки включенню восьми об'єктів до Списку світової спадщини ЮНЕСКО: це Софійський собор і Києво-Печерська лавра, історичний центр Львова, дуга Струве, букові праліси Карпат, резиденція митрополитів Буковини і Далмації, дерев'яні церкви Карпатського регіону та Херсонес Таврійський. Крім того, 16 об'єктів наразі перебувають у статусі претендентів на включення до списку, що свідчить про активну роботу країни в сфері збереження спадщини. Щодо нематеріальної спадщини, Україна наразі має 5 офіційно визнаних об'єктів, серед яких петриківський декоративний живопис, козацькі пісні Дніпропетровщини, традиції Косівської мальованої кераміки, орнек і культура приготування українського борщу. У національному списку нематеріальної спадщини також значиться 12 номінантів, які очікують на визнання на міжнародному рівні.
6. Однією з найсерйозніших загроз для культурної спадщини України у 2025 році залишаються військові дії, що призводять не лише до людських втрат, а й до руйнування чи пошкодження цінних історичних та культурних об'єктів. Особливо складною є ситуація з пам'ятками, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Ця загроза ставить під сумнів збереження як матеріальної, так і нематеріальної спадщини України. Додатковою проблемою є недостатнє фінансування, що обмежує можливості для належного утримання, реставрації та охорони пам'яток, а також ускладнює дотримання норм Конвенції ЮНЕСКО. У зв'язку з цим нагальною залишається потреба в посиленні інформаційної роботи серед населення щодо значення і цінності об'єктів спадщини, а також вирішення

земельних і правових питань, які стримують проведення реставраційних і консерваційних робіт.

7. Для забезпечення сталого розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні необхідно посилювати міжнародну співпрацю, розширювати державну підтримку, удосконалювати законодавство та ефективніше впроваджувати інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадян і туристів про унікальність і цінність культурної спадщини України. Це дасть змогу зберегти багатотисячолітні культурні надбання, сприятиме економічному розвитку регіонів, формуванню позитивного міжнародного іміджу країни та зміцненню національної ідентичності у складні часи.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурної спадщини / В. І. Акуленко, О. І. Мельничук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – № 2005. – № 1, 2.
2. Букові праліси Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesco.com.ua/ua/objects/existing/zakarpatt/171>.
3. Вирубка лісів в Українських Карпатах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20160305171021>.
4. Вишнеvsька О. О. Феномен туризму у сучасному соціокультурному просторі: Монографія / Вишнеvsька О. О. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 296 с.
5. Волкова І. І. Культурно-історичні туристичні ресурси Харківської області / І. І. Волкова // Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети. Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції 15 квітня 2010 року. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – 324 с. – С. 31-37.
6. Дроздова Г.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства : навч. посібн. / Г.М. Дроздова. – К. : Вид-во ЦНЛ, 2004. – 236.
7. Дуга Струве – пам'ятка культури, науки і техніки всесвітнього значення, об'єктів ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://volonterturbota.blogspot.com/2011/06/blogpost\\_6313.html](http://volonterturbota.blogspot.com/2011/06/blogpost_6313.html).
8. Забудова історичного центра Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dreamdim.ua/ru/zabudova-v-bufernyh-zonah-sofijskogo-soboru-ta-lavry-vyklyuchno-za-zgodoyu-yunesko>.
9. Карпатські церкви стали спадщиною ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/short/2013/06/21/126746/>.
10. Квартальнов В.А. Туризм: Підручник / В. А. Квартальнов. – К.: Фінанси та статистика, 2002. – 320 с.

11. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму : навч. посібн. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К. : Вид-во «Знання», 2011. – 334 с.
12. Козацькі пісні Дніпропетровщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://authenticukraine.com.ua/blog/kozacki-pisni-dnipropetrovsini>
13. Конвенція про охорону Всесвітньої спадщини та охорона пам'яток Всесвітньої спадщини в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_d69](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d69).
14. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО: міжнар. док. від 17.10.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_d69](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d69).
15. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід [Текст]: монографія / С.П. Кузик – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 254 с.
16. Культурна спадщина України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://authenticukraine.com.ua>.
17. Любіцева О.О. Методика розробки турів : навч. посібн. / О.О. Любіцева. – К. : Вид-во «Альтерпрес», 2003. – 104 с.
18. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
19. Міжнародні документи [конвенції, хартії, рекомендації з питань охорони культурних цінностей] // Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: зб. док. / Ін-т культурології Акад. мистецтв України. – К., 2009. – С. 220–360.
20. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kplavra.kiev.ua>.
21. Нематеріальна культурна спадщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Нематеріальна\\_культурна\\_спадщина](http://uk.wikipedia.org/wiki/Нематеріальна_культурна_спадщина).

22. Нематеріальна культурна спадщина. Співпраця з ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://culturalstudies.in.ua/UNESCO/unesko-sp1.php>.
23. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/266068;jsessionid=706F3D96641D5D9FEF60BE8105CC4EB1>.
24. Парфіненко А. Ю. Культурний туризм як чинник соціально-економічного розвитку територій / А. Ю. Парфіненко // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Випуск 43, Ч. 1. – С. 233-242.
25. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища / А. Ю. Парфіненко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – № 126 (1). – 2015. – С. 12–23.
26. Парфіненко А. Ю. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід: монографія / А. Ю. Парфіненко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 256 с.
27. Парфіненко А. Ю. Туристичне країнознавство: підручник / А. Ю. Парфіненко, В. І. Сідоров, О. О. Любіцева. – К.: Знання, 2015. – 551 с.
28. Парфіненко А. Ю. Туристичний імідж регіону: монографія / А. Ю. Парфіненко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 315 с.
29. Петриківський декоративний розпис як феномен українського орнаментального народного малярства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.culturalstudies.in.ua/UNESCO/unesko-sp11-9.php>.
30. Попередній список українських об'єктів-кандидатів (Tentative List) на включення до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/unesco/22382.htm>.
31. Постійне представництво України при ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco>.

32. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29.07.2002 р. № 224.
33. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва / П.Р. Пуцентейло.– Київ : Центр учбової літератури, 2007.– 344 с
34. Семена М. Історія під захистом: Крим може стати «найціннішим» регіоном за кількістю пам'яток, внесених до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО / М. Семена // День. – 2012. – 28 лют. – С. 1.
35. Співробітництво України з ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/aboutukraine/internorganization/unesco>.
36. Співробітництво України з ЮНЕСКО: міжнародний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation>
37. Статут Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter\\_Ukrainian.pdf](https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf).
38. Традиція косівської мальованої кераміки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://authenticukraine.com.ua/blog/tradicii-kosivskoi-malovanoi-keramiki>.
39. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: Монографія / Під ред. проф. В. В. Александрова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 287 с.
40. Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку : матеріали доп. Міжнар. наук.– практ. конф. (Київ, 23–24 жовт. 2014 р.).– Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014.– 418 с.
41. Федорченко В.К. Туристичний словник-довідник / В.К. Федорченко, І.М. Мініч.– Київ: Дніпро, 2000.– 155 с.

42. Церква Святого Духа в с. Потелич Жовківського р-ну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesco.com.ua/ua/objects/existing/lv/371>.
43. Церква Святого Юра у м. Дрогобич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesco.com.ua/ua/lviv><http://unesco.com.ua/ua/objects/existing/lv/370>.
44. Чернівецький університет внесено до списку ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridna.ua/2011/06/chernivetskyj-universytetvneseno-do-spysku-yunesko/>.
45. Чорнобиль: «радіоактивна перлина» українського туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28864492.html>.
46. Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму / Ф.Ф. Шандор, М.П. Кляп. – Київ : Знання, 2013. – 334 с.
47. Що таке світова спадщина // Кур'єр ЮНЕСКО. – К., 1997. – № 11. – С. 31.
48. Cathedral of St. Sophia of Kiev (Ukraine) № 527: World heritage list – Paris, 1990. – 90 p.
49. Concepts, Definitions, and Classifications for Tourism Statistics. Technical Manual No. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284401031>.
50. Kiev–Pechersk Laura (Ukraine) № 528: World heritage list / UNESCO. – Paris, 1990. – 90 p.
51. L'viv (Ukraine) № 865: World heritage list / UNESCO. – Paris, 1998. – 126 p.
52. New World Heritage sites 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://whc.unesco.org/en/review/94>.
53. The Criteria for Selection [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://whc.unesco.org/en/criteria>.
54. UNESCO Yearly Publication [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://whc.unesco.org/en/documents/?action=list&date\\_publication=2024](https://whc.unesco.org/en/documents/?action=list&date_publication=2024).

55. World Heritage and Best Practices [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://whc.unesco.org/en/review/67>.

56. World Heritage in Europe Today [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://whc.unesco.org/en/world-heritage-in-europe-today/>.

# ДОДАТКИ

## Додаток А

### Бальна шкала оцінок культурно-пізнавальних ресурсів

№п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Бали
I. Археологічні об'єкти		
1.1.	Території первісного заселення	1
1.2.	Стоянки, поселення	2
1.3.	Кургани	3
1.4.	Древні городища (прості)	4
1.5.	Древні городища - складні (з декількома лініями оборони, дитинцем і довколишнім містом)	5
II. Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями		
2.1.	Пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, бойовими традиціями, що підтверджуються історичними джерелами	1
2.2.	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, пам'ятні знаки простих форм	2
2.3.	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, що мають <i>високу</i> мистецьку цінність	3
2.4.	Групи пам'яток, меморіальні, парки, споруди, дошки, пам'ятні знаки простих форм	4

2.5.	Група пам'яток, меморіальні музеї, парки, споруди та пам'ятні знаки, що мають високу мистецьку цінність	5
III. Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури		
3.1.	Пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що підтверджуються історичними джерелами	1
3.2.	Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури спрощені (з обмеженою інформацією)	2
3.3.	Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що мають високу мистецьку цінність	3
3.4.	Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури простих форм (з обмеженою інформацією)	4
3.5.	Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що мають високу мистецьку цінність	5
IV. Пам'ятники оборонного будівництва (земляні, або муровані укріплення, замки із бастионними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди XIX-XX ст.)		
4.1.	Частково збереженні елементи оборонних споруд	1
4.2.	Середньої збереженості елементи оборонних будівель або окремих архітектурних комплексів	2
4.3.	Повністю збережені елементи, або окремі комплекси пам'яток оборонного будівництва	3
4.4.	Реставровані пам'ятки оборонного будівництва без музейної експозиції	4
4.5.	Добре збережені і оновлені пам'ятки оборонного будівництва з музейною експозицією	5
V. Сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо)		
5.1.	Фрагменти культових споруд	1
5.2.	Окремі культові різностильові споруди	2
5.3.	Комплекс культових різностильових споруд	3
5.4.	Окремі культові стильові споруди	4
5.5.	Комплекс культових стильових споруд	5
VI. Пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські і житлові будівлі, дерев'яні церкви і т.п.).		
6.1.	Окремі будівлі з елементами народної архітектури	1
6.2.	Окремі будівлі, що є пам'ятниками народної архітектури	2
6.3.	Церкви, садиби, що є пам'ятниками народної архітектури	3
6.4.	Окремі вулиці, або групи будівель, що є пам'ятниками народної архітектури	4
6.5.	Поселення, що визнані як пам'ятники народної архітектури, або спеціально зведені (музеї під відкритим небом)	5
VII. Громадські споруди (народні школи, народні доми, шпитали, корчми, млини і т.п.)		
7.1.	Частково збережені елементи громадських споруд	1
7.2.	Середньої збереженості елементи громадських споруд	2
7.3.	Повної збереженості елементи громадських споруд	3
7.4.	Реставровані пам'ятки громадських споруд	4
7.5.	Добре збереженні пам'ятки громадських споруд.	5

VIII. Палацово-паркові ансамблі		
8.1.	Окремі залишки палацово-паркових ансамблів	1
8.2.	Окремі фрагменти палацово-паркових ансамблів	2
8.3.	Впорядковані фрагменти палацово-паркових ансамблів	3
8.4.	Добре збережені палацово-паркові ансамблі	4
8.5.	Добре збережені і впорядковані палацово-паркові ансамблі	5
XIX. Сучасні пам'ятки архітектури		
9.1.	Окремі пам'ятки архітектури, що збудовані з використанням сучасних будівельних матеріалів, технологій, композиційних вирішень	3
9.2.	Окремі сучасні пам'ятки архітектури, що зведені з використанням найновіших технічних засобів	4
9.3.	Група сучасних пам'яток архітектури, що зведені з використанням найновіших технічних засобів.	5
X. Професійні художні промисли		
10.1.	Наявність музейних експозицій, що побудовані на базі зібраних зразків професійних народних майстрів	3
10.2.	Наявність окремих майстрів з експозицією власних творів	4
10.3.	Наявність декількох професійних майстрів та музейних експозицій, складених із художніх творів професійних майстрів	5
XI. Народні художні промисли (ткацтво, килимарство, вишивка, художня обробка шкіри, художнє плетіння, деревообробка, гончарство тощо).		
11.1.	Наявність музейних експозицій, що побудовані на основі зібраних зразків народних умільців	3
11.2.	Наявність окремих народних умільців з експозицією власних творів	4
11.3.	Наявність декількох народних умільців та музейних експозицій, складених із художніх творів народних умільців	5
XII. Пам'ятки матеріальної культури		
12.1.	Індивідуальні музейні експозиції	3
12.2.	Відомчі музеї пам'яток матеріальної культури	4
12.3.	Етнографічні музеї, музеї народної архітектури і побуту	5
XIII. Пам'ятки фольклору		
13.1.	Наявність окремих традицій, що збереглися у родинному і громадському побуті	5
13.2.	Поширення окремих жанрів, або видів фольклору	4
13.3.	Наявність різножанрового та різновидового складу фольклору	5

Джерело: [10]

Додаток Б

Об'єкти Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні

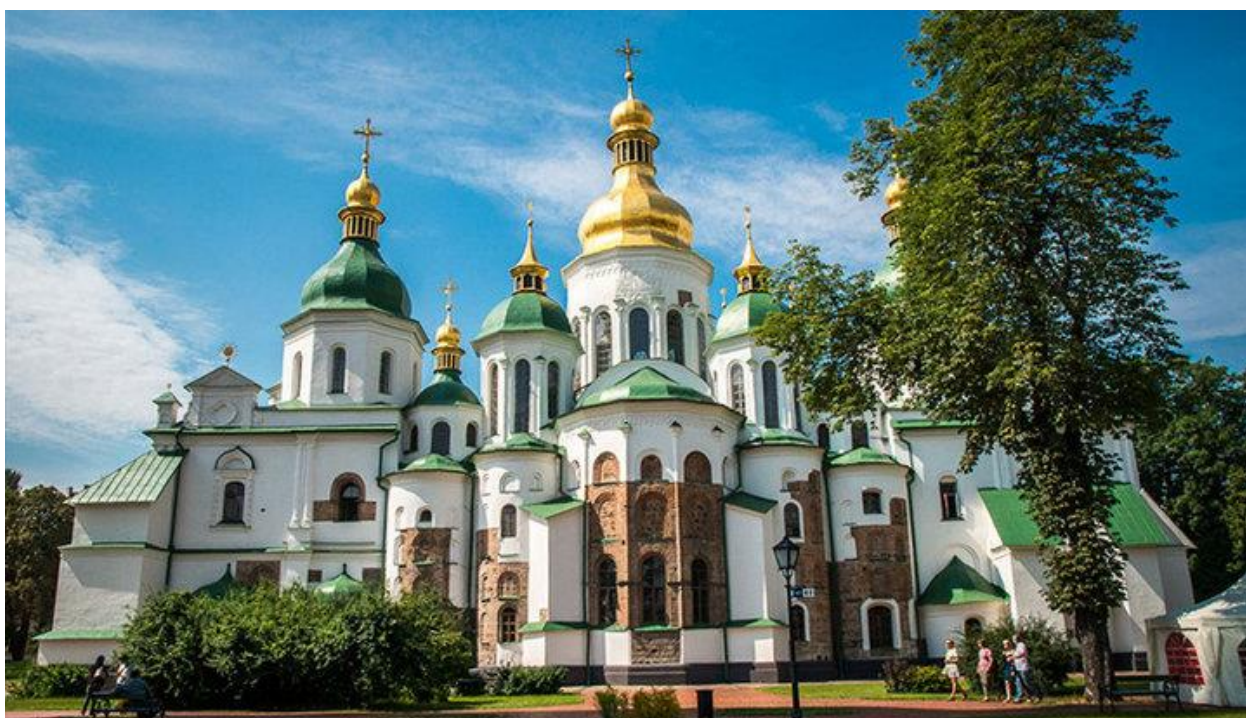


Рис. 1. Собор святої Софії у м. Київ

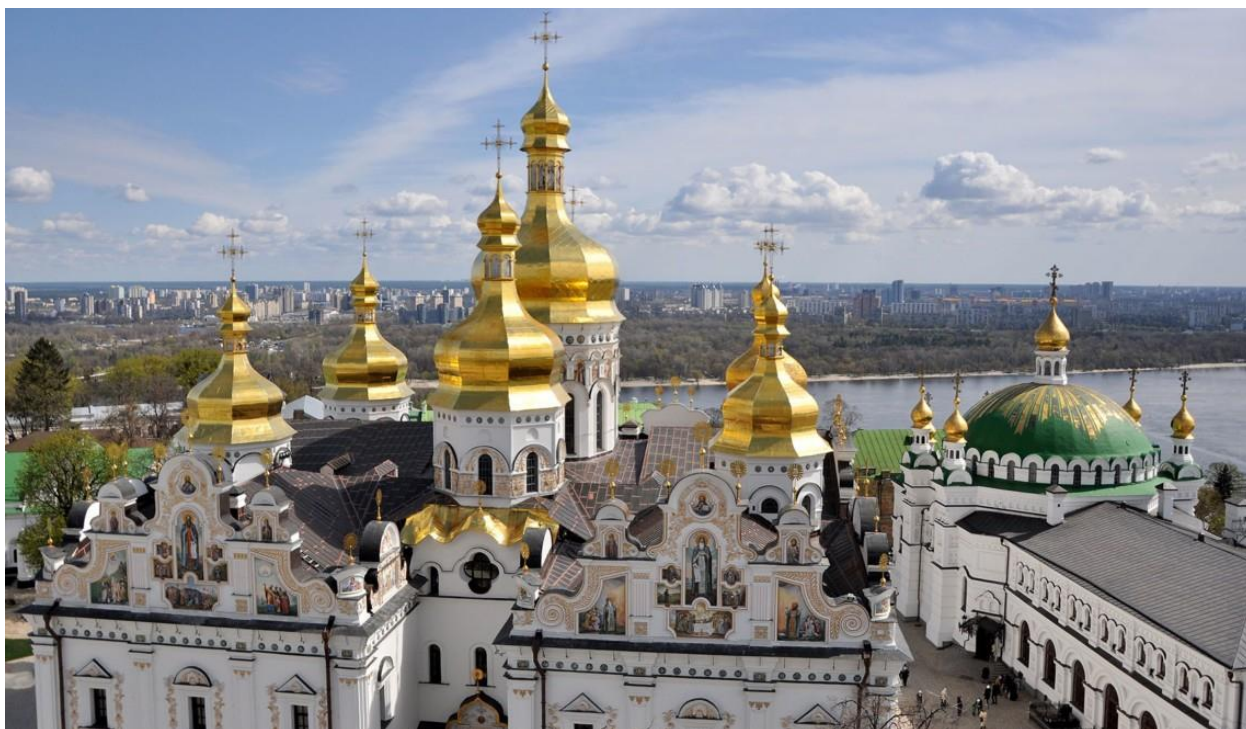


Рис. 2. Києво-Печерська лавра



Рис. 3. Ансамбль історичного центру м. Львів



Рис. 4. Геодезична дуга Струве



Рис. 5. Букові праліси Карпат



Рис. 6. Резиденція митрополитів Буковини, м. Чернівці

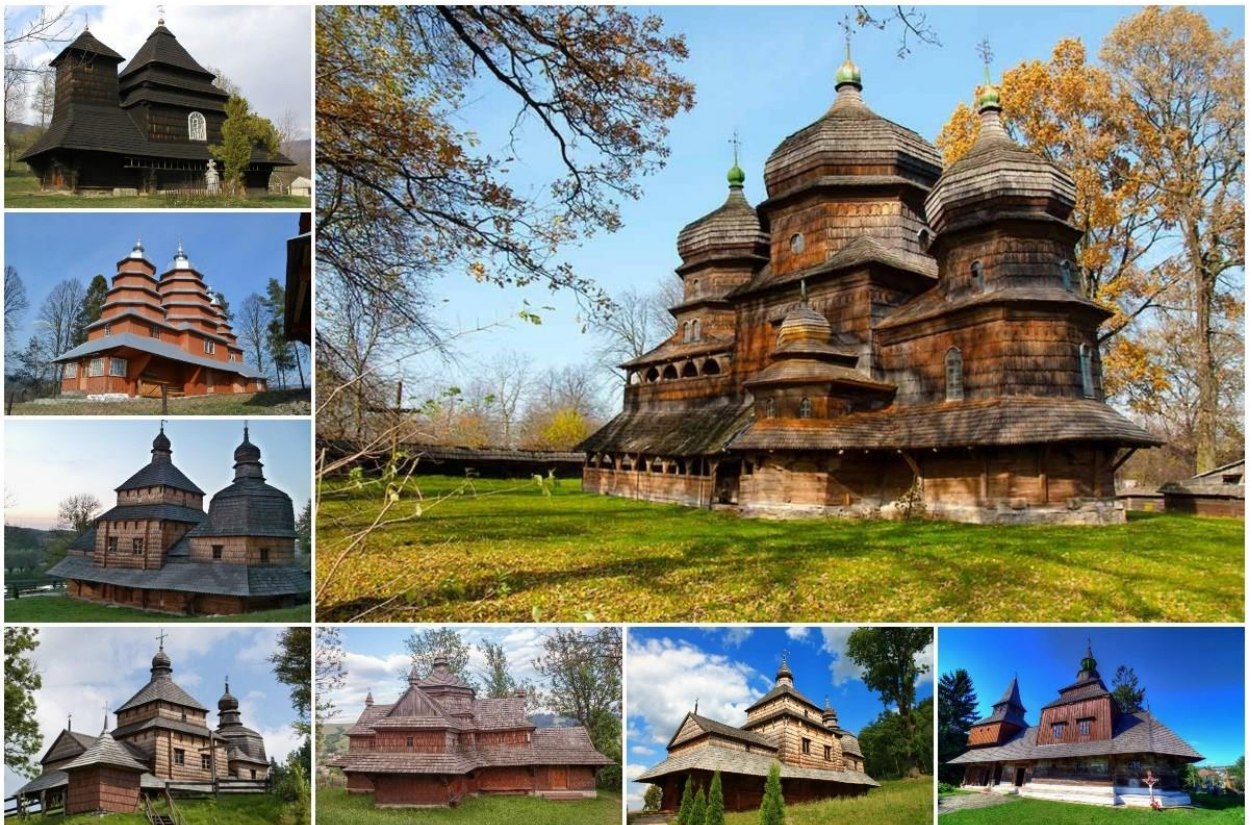


Рис. 7. Дерев'яні церкви Карпат



Рис. 8. Стародавнє місто Херсонес Таврійський



Рис. 9. Историчний центр м. Одеса

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України  
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна  
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»  
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

## **ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА**

на дипломну роботу студента спеціальності 242 «Туризм»

Лиса М.Р.

на тему: «Вплив світової спадщини ЮНЕСКО на розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні»

25.05.2025 р.

м. Харків

Значення культурно-пізнавального туризму в сучасному світі надзвичайно важливе, адже стосується всіх сфер діяльності суспільства, зокрема культури, економіки, соціального життя. Інтенсивність туристичного розвитку, масштаби туризму багато в чому залежать від визнання світовою спільнотою цінності культурного та природного потенціалу країни, її спадщини. Нині саме культура і спадщина визначають ставлення світової спільноти до країни, її привабливості з позицій не тільки соціальних відносин та туризму, а й бізнесу. Провідна роль в цьому розвитку відведена організації ЮНЕСКО, адже їхня діяльність спрямована на сприяння співробітництву, захист культурної спадщини, передачу технології, досвіду та методів управління, а також на розробку стандартів в галузі туризму і культури.

Таким чином, М.Р. Лиса обрала об'єктом свого дослідження дуже актуальну тему. Вона ретельно дослідила праці, які присвячені цій темі, але, передусім, зосередила зусилля аналізі сучасного стану розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні та світі, виявленні проблем та перспектив розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. У своїй праці М.Р. Лиса

успішно визначила стратегічні напрямки розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні.

Не викликає заперечень структура дослідження, яку відзначають логічність і послідовність. Це дало можливість з належною повнотою охопити основні аспекти теми. Варто відзначити ретельність проведеного дослідження. Безсумнівно, М.Р. Лиса доклала чималих зусиль, аби реалізувати поставлені завдання. Значною мірою вона досягла поставленої мети.

Робота М.Р. Лиси може бути допущеною до захисту в ДЕК та заслуговує на позитивну оцінку.

Науковий керівник



доц. І. С. Посохов

Харківський національний  
університет імені В.Н. Каразіна  
Харків, майдан Свободи, 6  
29 травня 2025 року

Екзаменаційній комісії  
із захисту бакалаврських робіт  
студентів спеціальності  
242 «Туризм»

## **ЗОВНІШНЯ РЕЦЕНЗІЯ**

на бакалаврську роботу студента спеціальності 242 «Туризм»

**Лиса Марія Русланівна**

на тему: «Вплив світової спадщини ЮНЕСКО на розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні»

Нове розуміння культури в суспільному розвитку й усвідомлення необхідності збереження культурного різноманіття у світі розширюють перспективи культурно-пізнавального туризму як ресурсу регіонального розвитку, а також впливу на соціальну й культурну сферу, екологію, зовнішньоекономічну діяльність і міжнародні відносини. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі туризм із переважно економічного явища перетворюється на соціальний й культурний феномен.

Україна має значні ресурсні передумови для розвитку культурно-пізнавального туризму. Розвиток даного сегменту як складової туризму в Україні може стати каталізатором позитивних процесів у розвитку туристичної галузі в цілому. Зважаючи на це, вивчення сучасного стану, виявлення перспектив для розвитку культурно-пізнавального туризму та запозичення закордонного досвіду є актуальним науковим завданням, яке має практичне значення для розвитку туристичної галузі України.

Автор опрацював значну кількість літератури. Серед джерел, які використовувалися, є й законодавчі та нормативні документи, статистична звітність Держкомстату України, публікації зарубіжних і вітчизняних авторів з проблеми, дані міжнародної статистики тощо.

Автор не лише розглянув теоретичні основи дослідження культурно-пізнавального туризму, визначив особливості використання в туризмі історичних пам'яток в світі, але й провів аналіз розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні та обґрунтував напрямки використання зарубіжного досвіду в туристичній діяльності України, але також надав рекомендації з покращення розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні.

Не викликає заперечень структура дослідження, яку відзначають логічність і послідовність. Це дало можливість з належною повнотою охопити основні аспекти теми.

Даючи в цілому високу оцінку роботі Лиси М.Р., тим не менш, зробимо й деякі зауваження. Так, на нашу думку, варто було б здійснити більш детальний аналіз стану наукової розробки проблеми. Є незначні недоліки в оформленні роботи.

В цілому ж, кваліфікаційна бакалаврська робота М.Р. Лиси «Вплив світової спадщини ЮНЕСКО на розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні» відповідає вимогам до такого роду праць і заслуговує на позитивну оцінку.

Рецензент:

к.г.н., доцент кафедри  
міжнародних економічних відносин  
та логістики



Олена ХАНОВА

Директор ННІ «Каразінський  
Інститут міжнародних відносин  
та туристичного бізнесу»



Микола ПИСАРЕВСЬКИЙ